

Cezary Golik¹

Pouczenie podejrzanego o przestępstwo niealimentacji o treści przepisu art. 209 § 4 k.k. jako obowiązek prowadzącego postępowanie przygotowawcze – studium przypadku

Streszczenie

Artykuł dotyczy problematyki związanej pouczeniem podejrzanego o popełnienie przestępstwa niealimentacji o treści art. 209 § 4 k.k. zawierającego ustawową klauzulę niekaralności za popełnienie tego przestępstwa oraz weryfikacji faktu zaistnienia przesłanki umorzenia postępowania zawartej w tym przepisie jako obowiązków prowadzącego postępowanie przygotowawcze. Asumptem do przygotowania opracowania stał się przebieg konkretnego postępowania karnego, którego analiza przez pryzmat działań organów postępowania przygotowawczego oraz sądów stanowi studium prezentowanego przypadku.

Słowa kluczowe

Niealimentacja, obowiązek alimentacyjny, alimenty, art. 209 k.k., niepodleganie karze, klauzula niekaralności, umorzenie postępowania, pouczenie podejrzanego, obowiązki podejrzanego, podejrzany, postępowanie przygotowawcze.

1. Uwagi wstępne

W dniu 31 maja 2017 roku doszło do istotnej zmiany treści art. 209 k.k. penalizującego przestępstwo niealimentacji². Poza zasadniczą zmianą kształtu znamion strony przedmiotowej tego przestępstwa (art. 209 § 1 k.k.), wprowadzeniem typu kwalifikowanego (art. 209 § 1a k.k.) oraz moderacją w zakresie trybów ścigania przestępstw z art. 209 § 1 i 1a k.k. (art. 209 § 2 i 3 k.k.) ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie także dwóch klauzul

¹ Dr Cezary Golik, prokurator Prokuratury Rejonowej w Chorzowie.

² Tego dnia weszły w życie zmiany Kodeksu karnego wprowadzone ustawą z dnia 23 marca 2017 roku o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz. U. z 2017 r., poz. 952).

ustawowych prowadzących lub mogących prowadzić w określonych sytuacjach do uwolnienia sprawcy przestępstwa niealimentacji od odpowiedzialności karnej. Zgodnie z nową regulacją art. 209 § 4 k.k. „nie podlega karze sprawca przestępstwa określonego w art. 209 § 1 k.k., który nie później niż przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego uiszczył w całości zaległe alimenty”. Natomiast nowowprowadzony art. 209 § 5 k.k. obliuguje sąd rozpoznający sprawę do odstąpienia od wymierzenia kary „jeżeli nie później niż przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego sprawca przestępstwa określonego w 209 § 1a uiszczył w całości zaległe alimenty, chyba że wina i społeczna szkodliwość czynu przemawiają przeciwko odstąpieniu od wymierzenia kary”.

Zgodnie z uzasadnieniem projektu ustawy nowelizującej Kodeks karny podstawą kompleksowej zmiany art. 209 k.k. był zamiar „wzmocnienia realizacji obowiązku opieki przez zaspokojenie potrzeb materialnych osób, które same nie są w stanie ich zaspokoić”³. Autorzy projektu nowelizacji wskazali, że „(...) w kontekście obowiązku państwa do podnoszenia poziomu życia społeczeństwa, a co za tym idzie do stałej poprawy warunków materialnych obywateli w celu coraz pełniejszego zaspokojenia ich potrzeb, konieczne jest szersze zapewnienie realizacji ochrony uprawnień alimentacyjnych przysługujących osobom uprawnionym. Takim instrumentem od strony karnoprawnej jest projektowana nowelizacja przepisu art. 209 k.k.” Dalej powołano się na dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej z których wynika, że skuteczność działań podjętych wobec dłużników alimentacyjnych wyniosła 8,3%. (tzw. skuteczność ściągальności zobowiązań alimentacyjnych)⁴. W tym kontekście zaproponowano dodanie do Kodeksu karnego unormowań regulujących zachowanie sprawcy przestępstwa niealimentacji polegające na zaniechaniu jego dokonywania i likwidacji skutku przestępczego przez uiszczenie w całości zaległych alimentów⁵. Za projektowanymi rozwiązaniami przewidującymi uprzywilejowanie sprawcy przestępstwa z art. 209 k.k. w przypadkach obejmujących elementy tzw. czynnego żalu przemawiać miały – zdaniem autorów projektu nowelizacji – argumenty kryminalno-polityczne.

³ Uzasadnienie projektu „Ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów” – Druk Sejmu RP VIII kadencji nr 1193, s. 1–9, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=1193> (data dostępu 14 lutego 2024 r.).

³ *Ibidem*, s. 2.

⁴ Dokument Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej z czerwca 2015 roku pt. „Informacja o realizacji ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów w 2014 roku”, https://archiwum.mriips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Polityka%20rodzina/fundusz%20alimentacyjny/Informacja%20o%20realizacji%20ustawy%20o%20pomocy%20osobom%20uprawnionym%20do%20alimentow%20w%202014%20r.pdf (data dostępu 14 lutego 2024 r.).

⁵ W pierwotnym brzmieniu projektu ustawy nowelizującej miały to być przepisy „art. 209 § 5 k.k.” oraz „art. 209 § 6 k.k.”, które ostatecznie uzyskały postać obowiązujących obecnie przepisów – odpowiednio – „art. 209 § 4 k.k.” oraz „art. 209 § 5 k.k.”

W ich opinii, z uwagi na charakter przestępstwa niealimentacji, rodzaj naruszonego nim dobra prawnego oraz powody penalizacji niealimentacji zasadne było przyjęcie rozwiązania zgodnie z którym sprawca, w określonych warunkach, będzie mógł liczyć na niepodleganie karze lub odstąpienie od wymierzenia kary w przypadku uiszczenia w całości zaległych alimentów. Warunkiem takiego rozwiązania powinno być, co zastrzeżono, to, aby sprawca uiszczył wszystkie zaległe alimenty w całości i dokonał tego w określonym terminie⁶. Dostrzegalny jest w tych propozycjach zamiar zgodnie z którym należy dążyć do nakłonienia zobowiązanego do świadczeń alimentacyjnych do rozpoczęcia wykonywania swojego obowiązku i odwrócenia skutków dotychczasowych zaniechań na tym polu. Celom tym postanowiono przyznać priorytet ponad prostym prawnokarnym rozliczeniem sprawcy przestępstwa za jego czyn. Zdaniem projektodawców proponowane rozwiązania jeszcze bardziej miały się przyczynić do wzmocnienia praw podmiotowych wynikających z funkcji gwarancyjnych art. 71 ust. 1 Konstytucji RP, który to przepis daje gwarancje szczególnej pomocy rodzinom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej⁷.

Zmaterializowane ostatecznie w treści wprowadzonych w dniu 31 maja 2017 roku przepisów art. 209 § 4 i § 5 k.k. rozwiązania ustawowych klauzul niekaralności oraz dopuszczalności odstąpienia od wymierzenia kary mają także określić następstwa karno-proceduralne, którym poświęcone zostaje niniejsze opracowanie⁸.

2. Opis przypadku i zakresienie ram studium

Na skutek przeprowadzenia postępowania przygotowawczego w formie dochodzenia prokurator Prokuratury Rejonowej w Chorzowie skierował w dniu 10 marca 2023 roku do Sądu Rejonowego w Chorzowie akt oskarżenia przeciwko Markowi W. zarzucając mu popełnienie w okresie od dnia 29 czerwca 2004 roku do dnia 2 czerwca 2022 roku w Chorzowie przestępstwa niealimentacji w typie podstawowym na szkodę trojga swoich

⁶ Uzasadnienie projektu „Ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów” – Druk Sejmu RP VIII kadencji nr 1193, s. 7.

⁷ *Ibidem*, s. 7–8.

⁸ Zgodnie z tytułem niniejszego artykułu wszystkie zawarte w nim spostrzeżenia odnoszą się do osoby podejrzanego o popełnienie przestępstwa określonego w art. 209 § 1 k.k. w perspektywie możliwości zastosowania wobec niego klauzuli niekaralności określonej w art. 209 § 4 k.k. jeszcze na etapie postępowania przygotowawczego, co doprowadzić musi do umorzenia dochodzenia (ewentualnie śledztwa) prowadzonego przeciwko podejrzanemu. Nietrudno jednak dostrzec, że w znakomitej części przedstawione uwagi odnoszą się odpowiednio do podejrzanego o popełnienie przestępstwa określonego w art. 209 § 1a k.k. i zawartej w art. 209 § 5 k.k. klauzuli przewidującej możliwość odstąpienia przez sąd od wymierzenia kary sprawcy tego przestępstwa.

dzieci, tj. zarzucił mu popełnienie przestępstwa określonego w art. 209 § 1 k.k.⁹ W toku postępowania przygotowawczego podejrzany był przesłuchany jeden raz – nie przyznał się do popełnienia zarzucanego mu czynu oraz odmówił składania wyjaśnień. Podejrzany nie złożył wniosku określonego w art. 313 § 3 k.p.k.

W dniu 14 marca 2023 roku Prezes Sądu Rejonowego w Chorzowie – na podstawie art. 337 § 1 k.p.k. i art. 334 k.p.k. – zarządził o zwrocie Prokuratorowi Rejonowemu w Chorzowie wniesionego aktu oskarżenia „celem usunięcia w terminie 7 dni jego braków formalnych poprzez załączenie pouczenia oskarżonego o treści art. 209 § 4 k.k.” W uzasadnieniu zarządzenia wskazano: „Zgodnie z treścią art. 16 k.p.k. na prokuratorze ciąży obowiązek pouczenia podejrzanego o treści przepisów, które mają wpływ na jego odpowiedzialność karną. Kluczowym przepisem jest tu art. 209 § 4 k.k., a realizacja przez oskarżonego uprawnień z tego przepisu musi prowadzić do umorzenia postępowania – w tym na etapie postępowania przygotowawczego. Brak pouczenia nie może stanowić negatywnych skutków dla oskarżonego”¹⁰. Odpis zarządzenia został doręczony Prokuraturze Rejonowej w Chorzowie w dniu 20 marca 2023 roku.

W dniu 27 marca 2023 roku prokurator Prokuratury Rejonowej sporządził i skierował zażalenie na wskazaną decyzję. Uznając, iż *de facto* przedmiotowe „zarządzenie” jest postanowieniem określonym art. 344a § 1 k.p.k. – w oparciu o przepisy art. 344a § 3 k.p.k. w zw. z art. 459 § 2 k.p.k. i art. 25 § 3 k.p.k. – zażalenie prokuratora zostało skierowane do Sądu Okręgowego w Katowicach. Stosownie do treści art. 425 § 2 zd. 1 k.p.k. i art. 434 § 1 pkt 1 k.p.k. zażalenie zostało wniesione przeciwko całości „zarządzenia” oraz na niekorzyść oskarżonego. Zgodnie z art. 427 § 2 k.p.k. prokurator we wniesionym zażaleniu sformułował wobec zaskarżonej decyzji dwa zarzuty: mającą wpływ na jego treść obrazę przepisów prawa procesowego w postaci art. 337 § 1 k.p.k. poprzez dokonanie oceny merytorycznej kompletności przeprowadzonego postępowania przygotowawczego pod pozorem oceny formalnej prawidłowości pisma procesowego jakim jest akt oskarżenia, co bezpodstawnie skutkowało zwrotem tego aktu oskarżenia, a nie zwrotem sprawy oraz mającą wpływ na jego treść obrazę przepisów prawa procesowego w postaci art. 344a § 1 k.p.k. poprzez dokonanie oceny merytorycznej kompletności przeprowadzonego postępowania przygotowawczego przez prezesa sądu, a nie przez właściwy sąd, co skutkowało wydaniem decyzji przez organ nieuprawniony. W uzasadnieniu wniesionego środka zaskarżenia prokurator wskazał, że jeżeli w ogóle brak pouczenia podejrzanego o popełnienie przestępstwa określonego w art. 209 § 1 k.k. na etapie postę-

⁹ Postępowanie Prokuratury Rejonowej w Chorzowie zarejestrowane pod sygn. 4105–5.Ds.464.2022.

¹⁰ Sprawa zarejestrowana w Sądzie Rejonowym w Chorzowie pod sygn. II K 181/23.

powania przygotowawczego o brzmieniu przepisu art. 209 § 4 k.k. był obligatoryjny, to stanowi to uchybienie o charakterze merytorycznym, a jego konsekwencje dla stanu zaawansowania postępowania karnego powinny być oceniane przez pryzmat art. 344a k.p.k. Ewentualnie skutkować to powinno zwrotem sprawy prokuratorowi, a nie zwrotem aktu oskarżenia w trybie art. 337 § 1 k.p.k. W ocenie skarżącego, w realiach opisanej sprawy, niezasadnie zastosowano, normowany przepisem art. 337 § 1 k.p.k., tryb oceny formalnej prawidłowości pisma procesowego jakim jest akt oskarżenia pod pozorem czego ukryto ocenę merytorycznej kompletności przeprowadzonego dochodzenia, która może być dokonana przed rozprawą jedynie w ramach instytucji określonej w art. 344a § 1 k.p.k. W rzeczywistości zatem – jak wskazał autor zażalenia – zarządzenie prezesa sądu wydane w oparciu o przepis art. 337 § k.p.k. powinno być ewentualnie postanowieniem sądu wydanym na podstawie art. 344a § 1 k.p.k. Niewłaściwy organ wydał zatem decyzję procesową w niewłaściwej formie. Niezależnie od podniesionych zarzutów zażalenia, w jego uzasadnieniu, prokurator wskazał, że żaden przepis procedury karnej nie zobowiązuje do pouczenia podejrzanego o przestępstwo z art. 209 § 1 k.k. o treści przepisu art. 209 § 4 k.k. Konkludując autor zażalenia wskazał, że wniesiony w sprawie akt oskarżenia spełniał wymogi formalne stawiane takiemu pismu procesowemu – a przynajmniej w treści zaskarżonego „zarządzenia” nie wskazano takich uchybień, zaś przeprowadzone dochodzenie jest kompletne i pozwala sądowi na przystąpienie do rozpoznania sprawy. W oparciu o powyższe – na podstawie art. art. 437 § 1 k.p.k. – prokurator Prokuratury Rejonowej w Chorzowie wniósł o uchylenie zaskarżonego „zarządzenia” w całości i przekazanie sprawy Sądowi Rejonowemu w Chorzowie do merytorycznego rozpoznania.

W dniu 11 kwietnia 2023 roku prezes Sądu Rejonowego w Chorzowie, w trybie art. 448 § 1 k.p.k., zarządził o przyjęciu wniesionego zażalenia i zgodnie ze wskazaniem prokuratora zażalenie przekazał wraz z aktami sprawy do rozpoznania Sądowi Okręgowemu w Katowicach, choć dogmatyczna interpretacja charakteru zaskarżonej decyzji prowadziłaby do uznania, iż przedmiotowe „zarządzenie” Prezesa Sądu Rejonowego w Chorzowie powinno być poddane kontroli odwoławczej przez Sąd Rejonowy w Chorzowie (art. 337 § 2 k.p.k.).

W dniu 12 kwietnia 2023 roku zażalenie zostało przyjęte przez Sąd Okręgowy w Katowicach do rozpoznania¹¹. W dniu 18 kwietnia 2023 roku Sąd Okręgowy w Katowicach postanowił „uchylić zaskarżone zarządzenie”. W uzasadnieniu decyzji wskazano, iż „zażalenie prokuratora okazało się skuteczne, bowiem w wyniku jego wniesienia konieczne stało się uchylenie zaskarżonego zarządzenia”. Sąd Okręgowy w Katowicach stwierdził dalej,

¹¹ Sprawa zarejestrowana w Sądzie Okręgowym w Katowicach pod sygn. VII Kz 223/23.

że „w rozpoznawanej sprawie nie można uznać, iż niezłączenie pouczenia oskarżonego o treści art. 209 § 4 k.k. stanowi brak formalny aktu oskarżenia, bowiem nie mieści się w katalogu warunków formalnych wskazanych w art. 337 § 1 k.p.k., a wymaga dokonania stosownej czynności faktycznej”. Powyższe – jak dalej wskazano w uzasadnieniu decyzji rozstrzygającej w przedmiocie zażalenia – „prowadzi do uznania, iż stwierdzając, że oskarżonego nie pouczone o treści art. 209 § 4 k.k. sąd winien był samodzielnie dokonać stosownego pouczenia, ewentualnie rozważyć wydanie postanowienia w trybie art. 344a § 1 k.p.k.”, a zatem prokurator słusznie podniósł zarzut naruszenia rzeczonego przepisu prawa”. Sąd Okręgowy w Katowicach uznał, że „Decyzja procesowa w niniejszej sprawie została podjęta przez upoważnionego sędziego w formie zarządzenia, co było działaniem błędnym, gdyż w zakresie braków postępowania przygotowawczego, określonych w art. 344a § 1 k.p.k., decyzja o przekazaniu sprawy prokuratorowi celem ich uzupełnienia powinna przyjąć postać postanowienia, które zgodnie z art. 93 § 1 k.p.k. wydaje sąd”. W konkluzji uzasadnienia wskazano: „Mając zatem na uwadze niewłaściwy tryb procedowania w niniejszej sprawie oraz fakt, iż upoważniony sędzia Sądu Rejonowego w Chorzowie procedował z urzędu Sąd Okręgowy w Katowicach uchylił zaskarżone zarządzenie”.

Sąd Rejonowy w Chorzowie przeprowadził następnie rozprawę główną i w toku przewodu sądowego pouczył oskarżonego o treści art. 209 § 4 k.k. oraz zweryfikował istnienie hipotezy zawartej w tym przepisie, co nie dało podstaw do umorzenia postępowania. W dniu 29 września 2023 roku zapadł wyrok skazujący Marka W. za popełnienie przestępstwa określonego w art. 209 § 1 k.k.¹²

Przebieg opisanego postępowania karnego (do momentu rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej) dostarcza bogatego materiału do analizy i omówienia co najmniej kilku zagadnień proceduralnych o doniosłym znaczeniu praktycznym.

Zgodnie z tytułem pracy zasadniczą kwestią do rozstrzygnięcia jest problematyka związana z pouczeniem podejrzanego o popełnienie przestępstwa niealimentacji o treści ustawowej klauzuli niekaralności zawartej w art. 209 § 4 k.k. omawiana przez pryzmat obowiązku prowadzącego postępowanie przygotowawcze. To zaś prowadzi do konieczności udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy w toku postępowania przygotowawczego organ dochodzeniowo-śledczy ma obowiązek – poza dokonaniem samego pouczenia – także zweryfikowania zaistnienia hipotezy określonej w art. 209 § 4 k.k. jeszcze przed wydaniem decyzji merytorycznej i jaka rola w tym zakresie przypada samemu podejrzanemu.

¹² Sprawa kontynuowana w Sądzie Rejonowym w Chorzowie pod sygn. II K 181/23.

Asumpt do przygotowania niniejszego opracowania dały przede wszystkim działania obydwu sądów w zakresie oceny prawidłowości działań prokuratora w obszarze przedmiotowego pouczenia, co także wygenerowało materię orzeczniczą o zawartości wdzięcznej do oceny ze zdecydowanie praktycznego punktu widzenia. Będzie to poboczny, choć także ważny, przedmiot analizy niniejszego artykułu.

Łączne odniesienia do tych wszystkich problemów i kwestii stanowiąc będą o kompletności przeprowadzonego studium przypadku.

3. Odniesienie do kwestii działań sądów w zakresie oceny prawidłowości postępowania prokuratora w postępowaniu przygotowawczym

Analiza zaprezentowanego wyżej przebiegu wskazanego postępowania karnego dostarczyła interesujących zagadnień karno-proceduralnych związanych z działaniem sądów dwóch instancji oceniających prawidłowości postępowania prokuratora w obszarze pouczenia podejrzanego – jeszcze na etapie postępowania przygotowawczego – o fakcie obowiązywania i treści przepisu art. 209 § 4 k.k.

Prezes Sądu Rejonowego w Chorzowie – po wpłynięciu aktu oskarżenia – dokonał *de facto* oceny materialnej kompletności przeprowadzonego postępowania przygotowawczego i dochodząc do wniosku, że oskarżony Marek W. powinien zostać w dochodzeniu pouczony o treści art. 209 § 4 k.k., czego nie zrobiono, zarządził w trybie art. 337 § 1 k.p.k. o zwrocie oskarżycielowi aktu oskarżenia jako niespełniającego warunków formalnych.

Prokurator Prokuratury Rejonowej w Chorzowie uznał, że decyzja Prezesa Sądu Rejonowego w Chorzowie w swojej istocie nie stanowiła zarządzenia przewidzianego przez przepis art. 337 § 1 k.p.k., lecz w rzeczywistości była surogatem postanowienia o którym traktuje art. 344a § 1 k.p.k. Kwestia ta na tym etapie postępowania miała fundamentalne znaczenie, gdyż potwierdzenie poglądu prokuratora oznaczałoby, że niewłaściwy organ, w niewłaściwym trybie, rozstrzygnął w materii przekraczającej zakres przyznanego mu uprawnienia. Uchybienie oskarżyciela miało polegać na zaniechaniu w toku postępowania przygotowawczego przeprowadzenia określonej, mającej być niezbędną, czynności procesowej. Jeśli tak, to uchybienie to stanowiłoby materialny brak przeprowadzonego postępowania przygotowawczego, który winien być oceniany przez właściwy skład sądu wyznaczonego do rozpoznania sprawy w trybie art. 344a k.p.k., a nie przez prezesa sądu w ramach czynności określonych w art. 337 § 1 k.p.k. Brak taki – jeśli w ogóle przyjąć, że zaistniał – w żadnej mierze nie przekładał się na formalną nieprawidłowość pisma procesowego jakim był wniesiony akt oskarżenia. A tyl-

ko tą kwestię mógł badać Prezes Sądu Rejonowego w Chorzowie w ramach kompetencji przyznanej mu przez normę art. 337 § 1 k.p.k. Tylko stwierdzone nieprawidłowość formalna skargi zasadniczej uprawniała prezesa sądu do zwrotu oskarżycielowi wniesionego aktu oskarżenia. Prokurator zdecydował się zaskarżyć decyzję Prezesa Sądu Rejonowego w Chorzowie.

Ustalenie istoty przedmiotu zaskarżenia – czy było nim „zarządzenie” określone w art. 337 § 1 k.p.k., czy też w rzeczywistości „postanowienie” przewidziane w art. 344a § 1 k.p.k. – determinowało kształt zarzutów podniesionych przez skarżącego oraz określało organ władny do rozpoznania skierowanego zażalenia (sąd właściwy do rozpoznania sprawy – art. 337 § 2 k.p.k. albo sąd nadrzędny nad tym sądem – art. 25 § 3 k.p.k.)¹³. Zasadniczym pytaniem, na jakie musiał odpowiedzieć prokurator przystępujący do sporządzenia zażalenia, było zatem pytanie o to, czy decydująca w przedmiotowej kwestii jest forma jaką przybrała mająca być zaskarżoną decyzja procesowa, czy też jej treść. Odpowiedź znajduje się w przepisach art. 118 § 1 i 2 k.p.k., zgodnie z którymi znaczenie czynności procesowej ocenia się według treści złożonego oświadczenia, a niewłaściwe oznaczenie czynności procesowej nie pozbawia jej znaczenia prawnego. Użyte przez ustawodawcę w treści art. 118 § 1 k.p.k. sformułowanie „czynność procesowa” – bez jego doprecyzowania – wskazuje, że reguła postępowania określona tym przepisem odnosi się nie tylko do czynności procesowych stron, ale także do czynności innych uczestników postępowania, a zatem także do czynności organów postępowania, w tym sądu¹⁴. Jednocześnie stylizacja normatywna art. 118 § 1 k.p.k. powoduje, że przepis ten stosuje się do oceny znaczenia każdej czynności procesowej¹⁵. Art. 118 § 1 k.p.k. odnosi się do wszelkich oświadczeń procesowych, w tym mających charakter imperatywny oświadczeń organów postępowania¹⁶. Z art. 118 § 2 k.p.k. wynika natomiast, że dla oceny znaczenia przedsięwziętej czynności procesowej jej nazwa (oznaczenie) nie ma waloru przesądzającego. Przepis ten znajduje zastosowanie również w wypadku błędnego oznaczenia czynności procesowej nie przez stronę, lecz przez organ procesowy¹⁷. Zgodnie ze wskazówką interpretacyjną zawartą w art. 118 § 2 k.p.k. niewłaściwe oznaczenie czynności procesowej nie pozbawia czynności znaczenia prawnego. I nie chodzi tutaj o zna-

¹³ Por. wyrok SN z dnia 27 czerwca 2014 r., sygn. IV KK 105/14, Lex nr 1487090.

¹⁴ Por. wyrok SN z 2 marca 2001 r., sygn. V KKN 3/01, OSNKW 2001, nr 7–8, poz. 63; wyrok SN z dnia 14 listopada 2002 r., sygn. V KK 216/02, Lex nr 56859; postanowienie SN z dnia 3 grudnia 2002 r., sygn. IV KK 286/02, Lex nr 74497; wyrok SN z dnia 16 grudnia 2003 r., sygn. WK 23/03, OSNwSK 2003, nr 1, poz. 2724; wyrok SN z dnia 3 listopada 2004 r., sygn. V KK 69/04, OSNwSK 2004, nr 1, poz. 1983; wyrok SN z dnia 30 marca 2022 r., sygn. V KS 4/22, Lex nr 3418057.

¹⁵ Por. wyrok SN z dnia z dnia 18 lipca 2013 r., sygn. III KK 93/13, Lex nr 1356411.

¹⁶ Por. wyrok SN z dnia 20 listopada 2001 r., sygn. II KKN 146/99, Lex nr 558292.

¹⁷ Por. wyrok SN z dnia 3 listopada 2004 r., sygn. V KK 69/04, OSNwSK 2004, nr 1, poz. 1983.

czenie prawne w ogóle, czy też znaczenie w rozumieniu skorelowanym z formalnie nadaną czynności nazwą, ale o znaczenie czynności wynikające z jej rzeczywistego celu, a więc celu jaki legł u podstaw jej podjęcia i wyrażenia¹⁸. Oznaczenie czynności procesowej nie może przecież prowadzić do ignorowania tego, co wynika z pozostałych elementów pisma procesowego wyrażającego tą czynność, które mogą ewentualnie prowadzić do konkluzji odmiennych niżli te, które mogłyby wynikać z samej nazwy pisma procesowego¹⁹. Inaczej: znaczenie czynności procesowej należy oceniać według treści złożonego oświadczenia, a nie tytułu pisma²⁰. Łączne stosowanie przepisów art. 118 § 1 i 2 k.p.k. nakazuje ustalenie rzeczywistej treści czynności procesowej także w oparciu o jej uzasadnienie, jeżeli jest ono dostępne²¹. Ustalenie rzeczywistego znaczenia pisma procesowego winno zatem następować na podstawie całości jego treści, a nie tylko na podstawie części dyspozytywnej, czy tym bardziej samej jego nazwy²². Ograniczenie się do odczytania dosłownej treści tylko wstępnego zakresu pisma procesowego, bez uwzględnienia przytoczonego w nim uzasadnienia, może nie być wystarczające dla odtworzenia jego rzeczywistego znaczenia²³. Nakaz ten nabiera szczególnego znaczenia w sytuacji braku spójności między formą decyzji a jej dyspozycją. Zwłaszcza zaś, gdy literalny sens czynności zdaje się podważać jej formę.

W realiach analizowanej sprawy decyzję Prezesa Sądu Rejonowego w Chorzowie, mimo nazwania jej „zarządzeniem” i przywołania art. 337 § 1 k.p.k. w jej podstawie prawnej, należało traktować jak orzeczenie pretendujące do roli postanowienia Sądu Rejonowego w Chorzowie wydanego w oparciu o przepis art. 344a § 1 k.p.k. U jej podstaw leżało bowiem uznanie przez organ wydający, że przeprowadzone postępowanie przygotowawcze dotknięte było brakiem o charakterze materialnym w postaci zaniechania koniecznego pouczenia podejrzanego, zaś jej celem było „wymuszenie” na organie dochodzeniowo-śledczym dokonania tej czynności, a zatem konwalidowania swojego błędu. Wynika to dobitnie z treści uzasadnienia omawianego „zarządzenia”. Przesłanka i cel decyzji Prezesa Sądu Rejonowego w Chorzowie odpowiadały zatem tym właściwym dla instytucji określonej w art. 344a § 1 k.p.k.

Sens norm art. 118 § 1 i 2 k.p.k. jest taki, że nakłada na każdego interpretującego znaczenie czynności procesowych dokonywanych w postępowaniu karnym powinność ustalenia rozumienia tych czynności nie według ich formy, „literalnego” brzmienia, ale według rzeczywistej treści złożonego

¹⁸ Por. postanowienie SN z dnia 29 listopada 2000 r., sygn. III KZ 21/00, Lex nr 46970.

¹⁹ Por. postanowienie SN z dnia 13 kwietnia 2021 r., sygn. III KO 20/21, Lex nr 3229507.

²⁰ Por. postanowienie SN z dnia 23 listopada 2020 r., sygn. III KZ 49/20, Lex nr 3082433.

²¹ Por. wyrok SN z dnia 23 maja 2000 r., sygn. IV KKN 99/97, Lex nr 43885; wyrok SN z dnia 6 grudnia 2018 r., sygn. IV KK 116/18, Lex nr 2621073.

²² Por. postanowienie SN z dnia 23 kwietnia 2009 r., sygn. II Kz 17/09, Lex nr 507952.

²³ Por. postanowienie SN z dnia 15 listopada 2006 r., sygn. II KK 178/06, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 2159; wyrok SN z dnia 3 kwietnia 2007 r., sygn. II KK 81/06, OSNwSK 2007, nr 1, poz. 758.

oświadczenia (aczkolwiek postulat zgodności „formalnego” ujęcia danej czynności z jej „merytoryczną” treścią jest jak najbardziej zasadny i zawsze aktualny)²⁴. Tym samym rozstrzygnięcia zapadłe w niewłaściwej formie należy oceniać nie z punktu widzenia błędnej formy (ustawowego formalizmu), ale z punktu widzenia ich materialnej istoty i procesowego znaczenia. Skoro zatem, ze względu na przedmiot decyzji i istotę zawartego w niej rozstrzygnięcia, decyzja winna była zapaść w formie postanowienia sądu, to błędne określenie jej jako zarządzenia prezesa nie zmienia tego, że decyzja taka powinna być traktowana jako pretendująca do miana postanowienia sądu²⁵. Nie jest bowiem istotna nazwa orzeczenia, gdyż decyduje przedmiot i istota jego treści oraz jego procesowe znaczenie. W konsekwencji orzeczenie wydane w niewłaściwej formie podlega zaskarżeniu właściwym środkiem odwoławczym, czyli takim, jakim należałoby je zaskarżyć, gdyby zapadło ono we właściwej formie²⁶. Tylko to otwiera drogę do konwalidacji nieprawidłowości i powrotu toku postępowania na tory prawidłowości proceduralnej. Z faktu, że art. 118 § 1 k.p.k. odnosi się również do czynności organów postępowania wynika konieczność i takiego stwierdzenia, że sąd odwoławczy nie może być związany wadliwą formą wydanego orzeczenia. Ustalenie rzeczywistej i prawidłowej formy wydanego w pierwszej instancji rozstrzygnięcia jest zatem obowiązkiem sądu odwoławczego²⁷. Jeśli więc rozstrzygnięcie w danym przedmiocie powinno przybrać postać postanowienia, a wadliwie nadano mu postać zarządzenia, to konieczne jest traktowanie danego rozstrzygnięcia w dalszym procedowaniu jako orzeczenia ze wszystkimi tego konsekwencjami²⁸.

W analizowanym przypadku zaskarżoną decyzję Prezesa Sądu Rejonowego w Chorzowie, formalnie nazwaną „zarządzeniem” wydanym na podstawie art. 337 § 1 k.p.k., należało traktować jak orzeczenie pretendujące do roli postanowienia Sądu Rejonowego w Chorzowie wydanego w oparciu o przepis art. 344a § 1 k.p.k. Wszakże nie determinowało to doboru rodzaju środka zaskarżenia – w obydwu przypadkach prawidłowym i proceduralnie dopuszczalnym jest zażalenie (art. 337 § 2 k.p.k. i art. 344a § 3 k.p.k.), ale

²⁴ Por. wyrok SN z dnia 8 czerwca 2004 r., sygn. II KK 182/04, Lex nr 121658; postanowienie SN z dnia 15 listopada 2006 r., sygn. II KK 178/06, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 2159; wyrok SN z dnia 27 czerwca 2014 r., sygn. IV KK 105/14, Lex nr 1487090; wyrok SN z dnia 15 stycznia 2015 r., sygn. V KK 361/14, Lex nr 1652709; wyrok SN z dnia 19 lipca 2017 r., sygn. V KK 104/17, Lex nr 2334907.

²⁵ Por. postanowienie SA w Katowicach z dnia 4 sierpnia 2010 r., sygn. II AKz 508/10, Lex nr 686870.

²⁶ Por. postanowienie SN z 7 listopada 1966 r., sygn. III KR 169/66, OSNWK 1967, nr 9, poz. 93; postanowienie SN z dnia 6 sierpnia 2008 r., sygn. III Kz 71/08, Lex nr 424891; postanowienie SA w Katowicach z dnia 4 sierpnia 2010 r., sygn. II AKz 508/10, Lex nr 686870; postanowienie SN z dnia 9 kwietnia 2021 r., sygn. IV Kz 11/21, Lex nr 3224326.

²⁷ Por. postanowienie SN z dnia 6 sierpnia 2008 r., sygn. III Kz 71/08, Lex nr 424891.

²⁸ Por. postanowienie SN z dnia 30 lipca 2008 roku, sygn. SDI 18/08, Lex nr 1615371; wyrok SN z dnia 26 września 2018 r., sygn. IV KK 341/18, Lex nr 2628457.

decydowało o wskazaniu przez prokuratora organu właściwego do jego rozpoznania²⁹. Prokurator zatem słusznie wskazał w treści zażalenia, iż kieruje je do Sądu Okręgowego w Katowicach jako sądu nadrzędnego nad Sądem Rejonowym w Chorzowie (art. 25 § 3 k.p.k. w zw. z art. 344a § 3 k.p.k.), a nie do Sądu Rejonowego w Chorzowie jako sądu właściwego do samego rozpoznania analizowanej sprawy karnej (przestępstwo kwalifikowane z art. 209 § 1 k.k. popełnione na terenie Chorzowa) i jednocześnie funkcjonalnie właściwego dla rozpoznania zażalenia na zarządzenie Prezesa Sądu Rejonowego w Chorzowie wydanego po przeprowadzeniu procesu oceny formalnej prawidłowości wniesionego aktu oskarżenia (art. 337 § 2 k.p.k.).

Zażalenie prokuratora zostało przyjęte i rozpoznane przez Sąd Okręgowy w Katowicach, co wskazuje na fakt, iż sąd ten podzielił ocenę oskarżyciela, iż rzeczywistym przedmiotem zaskarżenia nie było zarządzenie prezesa Sądu Rejonowego w Chorzowie wydane w oparciu o przepis art. 337 § 1 k.p.k., lecz wadliwy proceduralnie akt tego organu o znaczeniu odpowiadającym postanowieniu sądu wydanemu na podstawie art. 344a § 1 k.p.k. Wprawdzie w sentencji postanowienia Sądu Okręgowego w Katowicach mowa jest o uchyleniu zaskarżonego „zarządzenia”, ale nie jest to bynajmniej błąd, lecz celowo użyte odniesienie do formalnej nazwy ocenianej decyzji po to, aby nie było wątpliwości co przedmiotowi rozstrzygnięcia instancji *ad quo*. Rozstrzygnięcie to okazało się kasatoryjne. Z pisemnych motywów postanowienia Sądu Okręgowego w Katowicach wynika, iż sąd ten podzielił argumentację prokuratora zmierzającą do wykazania, że w trybie art. 337 § 1 k.p.k. prezes Sądu Rejonowego w Chorzowie przeprowadził ocenę materialnej kompletności zakończonego postępowania przygotowawczego przez co dokonał „uzurpacji” kompetencji przysługującej tylko właściwemu składowi kierowanego przez siebie sądu. Z uwagi zatem na „niewłaściwy tryb procedowania” Sąd Okręgowy w Katowicach uchylił zaskarżoną decyzję.

Należy w tym miejscu postawić pytanie o skutki ewentualnego zastosowania się prokuratora Prokuratury Rejonowej w Chorzowie do zarządzenia Prezesa Sądu Rejonowego w Chorzowie o zwrocie aktu oskarżenia celem dokonania pouczenia oskarżonego o treści przepisu art. 209 § 4 k.k. Przeprowadzenie tej czynności w takiej konfiguracji sytuacyjnej byłoby proceduralnie wadliwe, gdyż skutkowałoby zatarciem różnic pomiędzy etapem postępowania śledczego a etapem postępowania sądowego procesu karnego. Wniesienie aktu oskarżenia w sprawie oznaczało zakończenie postępowania przygotowawczego, a tym samym utratę przez prokuratora i Policję statusu prowadzących postępowanie przygotowawcze. Oczywistym jest, iż „zwrot aktu oskarżenia” w trybie art. 337 § 1 k.p.k. nie rodzi skutku w postaci cofnięcia postępowania karnego z etapu czynności poprzedzających rozprawę

²⁹ Por. wyrok SN z dnia 26 września 2018 r., sygn. IV KK 341/18, Lex nr 2628457.

główną do fazy postępowania przygotowawczego (w odróżnieniu do sytuacji, gdy dochodzi do uprawomocnienia się postanowienia sądu „przekazującego sprawę” prokuratorowi, a wydanego w oparciu o art. 344a § 1 k.p.k.). Nie powoduje zatem, iż ponownie gospodarzem postępowania karnego staje się prokurator. A to właśnie na prokuratorze jako „oskarżycielu publicznym” ciążyłyby powinności wynikające z uprawomocnienia się decyzji o zwrocie aktu oskarżenia (art. 337 § 3 k.p.k.). W sytuacji zwrotu aktu oskarżenia w trybie art. 337 § 1 k.p.k. postępowanie karne pozostaje zawisłe przed sądem i to ten organ powinien przeprowadzać czynności procesowe – z wyjątkiem enumeratywnie określonych w art. 337 § 3 k.p.k. Oznacza to, iż gdyby w tych okolicznościach prokurator dokonał pouczenia osoby przeciwko której prowadzone było postępowanie karne – w tym momencie już „oskarżonego” – to czynność byłaby przeprowadzona przez podmiot nieuprawniony. Dośćłoby do pouczenia strony postępowania (oskarżonego) przez inną stronę postępowania (oskarżyciela publicznego). Czynność taka nie byłaby dotknięta z tego powodu bezskutecznością, gdyż jako do czynności „o charakterze informacyjnym” tego rodzaju określenie i związane z nim skutki nie odnoszą się. W istocie nie jest bowiem ważne kto przekazuje oskarżonemu informacje o brzmieniu obowiązujących przepisów i konsekwencjach zastosowania się do nich, lecz istotne jest to, czy dana osoba otrzymała określone pouczenie, jeśli jest to obowiązkowe (inna rzecz, czy we właściwym terminie). Dalszym następstwem zastosowania się do decyzji Prezesa Sądu Rejonowego w Chorzowie byłaby sytuacja w której strona postępowania w osobie oskarżyciela przekazywałaby sądowi informację o skutecznym pouczeniu oskarżonego albo niemożliwości dokonania tego. Ostatecznie zaś i tak prokurator musiałby „wnieść poprawiony lub uzupełniony akt oskarżenia”, gdyż tylko tak oskarżyciel publiczny może zakończyć działania zainicjowane zarządzeniem z art. 337 § 1 k.p.k. (art. 337 § 3 k.p.k.). Przy czym dokonanie tej czynności nie miałoby realnego sensu skoro w sprawie nikt nie kwestionował, że już wniesiony akt oskarżenia co do swej formy jako pismo procesowe był właściwy. Jeśli do tego dodać, iż nie wnosząc zażalenia, prokurator ma na to tylko 7 dni, to nie sposób stwierdzić, jak ma w tym czasie podołać zadaniu pouczenia podejrzanego, uzyskania potwierdzenia tego faktu i przekazania dowodu na to sądowi wraz z nowym aktem oskarżenia. Z tej perspektywy widać jak wielki chaos w porządku proceduralnym postępowania karnego mogłoby wywołać nieuprawnione użycie przez prezesa sądu trybu art. 337 § 1 k.p.k. przy jednoczesnym braku po stronie oskarżyciela reakcji na to w postaci wniesienia zażalenia. Jak wyżej wskazano kasatoryjna decyzja instancji odwoławczej względem zaskarżonego „zarządzenia” prezesa jedynie słusznie doprowadziła tok postępowania karnego w sprawie do powrotu na tory poprawności proceduralnej.

Postanowienie Sądu Okręgowego w Katowicach było oczywiście zasadne. Nie rozstrzygało jednak – gdyż takich zarzutów formalnie we wniesionym zażaleniu prokurator nie podniósł – czy na organie prowadzącym dochodzenie przeciwko Markowi W. o przestępstwo określone w art. 209 § 1 k.k. ciążył obowiązek pouczenia podejrzanego o treści art. 209 § 4 k.k., czy też nie ciążył. Kwestia ta jest tytułowym, a zatem zasadniczym, zagadnieniem poruszonym w niniejszym opracowaniu.

4. Czy pouczenie podejrzanego o przestępstwo z art. 209 § 1 k.k. o treści art. 209 § 4 k.k. jest obowiązkiem procesowym organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze?

W art. 16 k.p.k. ustawodawca wprowadził obowiązek informowania uczestników postępowania o ciążyących na nich obowiązkach i przysługujących im uprawnieniach. Wskazany przepis formułuje tzw. zasadę informacji procesowej (informacji prawnej), zwaną także zasadą lojalności procesowej (lojalności organów procesowych) albo zasadą uczciwej gry (*fair play*)³⁰. Ustawowy obowiązek informacyjny pozostaje w ścisłym związku z realizacją nakazu zapewnienia każdemu rzetelnego procesu (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP³¹, art. 6 ust. 1 KPP UE³² oraz art. 14 ust. 1 MPPOiP³³)³⁴.

³⁰ W literaturze procesu karnego traktuje się nakaz informowania uczestników postępowania o ich obowiązkach i uprawnieniach procesowych w kategoriach samodzielnej zasady procesowej (M. Lipczyńska, *Polski proces karny. Część I. Zagadnienia ogólne*, Warszawa – Wrocław 1971, s. 64; M. Janowski, *Obowiązek udzielenia informacji prawnej w procesie karnym*, NP 1983, nr 10, s. 72) lub jako element szerzej rozumianej zasady określonej mianem zasady lojalności procesowej (S. Kalinowski, *Polski proces karny w zarysie*, Warszawa 1979, s. 217; A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego (La nature et les principes du procès pénal)*, Warszawa 1976, s. 213) albo zasady rzetelnego (uczciwego) procesu (K. Marszał, *Proces karny*, Katowice 2003, s. 75–76; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016, s. 303).

³¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z p. zm.). Akt prawny określany w niniejszym opracowaniu skrótem „Konstytucja RP”.

³² Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 roku (Dz. U. UE C z dnia 30 marca 2010 roku). Akt prawny określany w niniejszym opracowaniu skrótem „KPP UE”.

³³ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 roku (Dz. U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167). Akt prawny określany w niniejszym opracowaniu skrótem „MPPOiP”.

³⁴ Zasada lojalności procesowej może być ujmowana w znaczeniu ścisłym (*in sensu stricto*) i w znaczeniu szerokim (*in sensu largo*). Zasada ta w znaczeniu szerokim jest w literaturze przedmiotu łączona z ideą rzetelnego procesu wyrażającego się stosowaniem wobec obywatela przez organy postępowania karnego metod lojalnego postępowania (S. Waltoś, *Proces...*, s. 332–335). W znaczeniu wąskim zasada ta może być utożsamiana z ustawową dyrektywą udzielania przez organy procesowe informacji uczestnikom postępowania, jeśli ma to znaczenie dla ochrony ich praw i interesów (art. 16 k.p.k.). Zob. także wyrok SN z dnia 25

Zasada informacji procesowej funkcjonuje w postaci „bezwzględnej” – gdy ustawa wprost wskazuje sytuację w których ma dojść do pouczenia oraz zakres mających być przekazanymi informacji (art. 16 § 1 k.p.k.) oraz „względnej” – gdy organ procesowy jedynie powinien „w miarę potrzeby” udzielać uczestnikowi postępowania odpowiednich informacji (art. 16 § 2 k.p.k.).

Potrzeba informowania uczestników postępowania o przysługujących im uprawnieniach i ciążących na nich obowiązkach podyktowana jest przede wszystkim szczególnym rodzajem dóbr prawnych w które ingeruje proces karny – w najszerszym ujęciu chodzi o ingerencję w prawo obywatela do wolności. Orientacja uczestnika postępowania w jego prawach i obowiązkach ma jednak nie tylko znaczenie gwarancyjne, ale wpływa także na sprawność prowadzonego postępowania i przez to pozostaje w związku z zasadą szybkości. Świadome wykorzystanie przysługujących uczestnikowi postępowania uprawnień procesowych wspiera również realizację zasady kontradyktoryjności i tym samym ułatwia dotarcie do prawdy materialnej. Zasada procesowa określona w art. 16 k.p.k. przełamuje na gruncie prawa karnego procesowego ogólną regułę *ignorantia iuris nocet*³⁵. Chociaż zasadniczym celem instytucji określonej w art. 16 k.p.k. jest ochrona interesów uczestników postępowania, to w ogólnym ujęciu jej prawidłowe funkcjonowanie realizuje szeroko rozumiany interes wymiaru sprawiedliwości³⁶.

Zasada lojalności procesowej rozciąga się na wszystkie etapy postępowania karnego, a zatem dotyczy także postępowania przygotowawczego. Nie ma przy tym wątpliwości, że ustawowe określenie „uczestnik postępowania” – którym operuje ustawodawca w art. 16 § 1 i 2 k.p.k. – to przede wszystkim „strona” tego postępowania, a więc w śledztwie lub dochodzeniu podejrzany (art. 299 § 1 k.p.k.)³⁷.

czerwca 2002 r., sygn. III KKN 291/01, Lex nr 54405; wyrok SN z dnia 10 sierpnia 2006 r., sygn. III KK 457/05, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 1553.

³⁵ S. Steinborn, (w:) S. Steinborn, J. Grajewski, P. Rogoziński, Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów – komentarz do art.16 k.p.k., wydanie Lex Omega 2016.

³⁶ Por. postanowienie SN z dnia 5 stycznia 1974 r., sygn. IV KZ 267/73, OSNKW 1974, nr 4, poz. 77.

³⁷ A. Sakowicz, (w:) System Prawa Karnego Procesowego, P. Hofmański (red.), t. 3, cz. 1, Zasady procesu karnego, P. Wiliński (red.), Warszawa 2014, s. 744–745. Zob. także: M. Brzeźniak, Prawo do informacji jako przejaw zasady uczciwej gry procesowej, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji podejrzanego (oskarżonego), (w:) L. Bogunia (red.), Nowa kodyfikacja prawa karnego, t. 15, Wrocław 2004, s. 205; Z. Gostyński, Obowiązek informowania uczestników postępowania o ich uprawnieniach i obowiązkach jako przejaw zasady uczciwego (rzetelnego) procesu, (w:) J. Czapska (red.), Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności: księga ku czci profesora Stanisława Waltosia, Warszawa 2000, s. 364. Zob. także: uchwała SN z dnia 1 października 2013 r., sygn. I KZP 6/13, OSNKW 2013, nr 11, poz. 93.

Zmierzając w kierunku ustalenia, czy na organie postępowania przygotowawczego spoczywa obowiązek poinformowania podejrzanego o przestępstwo niealimentacji w typie podstawowym o treści art. 209 § 4 k.k. zastrzec trzeba, że analiza obowiązywania zasady informacji procesowej dla tej sytuacji winna być przeprowadzona oddzielnie w odniesieniu do jej postaci bezwzględnej i względnej.

Mającą swą ogólną podstawę w art. 16 § 1 k.p.k. bezwzględny obowiązek informacyjny materializuje się w tych wszystkich przypadkach, w których przepisy szczególne ustawy karnoprosesowej statuują *expressis verbis* obowiązek udzielenia pouczenia o przysługujących uprawnieniach i ciążących obowiązkach. Jeżeli chodzi o podejrzanego ustawy obowiązek pouczenia o prawach i obowiązkach aktualizuje się już przed pierwszym przesłuchaniem i jest realizowany przez doręczenie podejrzanemu druku pouczenia (art. 300 § 1 k.p.k. oraz art. 517c § 2 i 2a k.p.k.). W zakresie tego pouczenia brak jest informacji o treści art. 209 § 4 k.k. Drugie obowiązkowe pouczenie podejrzanego, które ma miejsce w czasie jego pierwszego przesłuchania, przewiduje art. 313 § 3 zd. 1 k.p.k. i obejmuje ono tylko informacje o prawie uzyskania uzasadniania zarzutów w dwóch przewidzianych przez ustawę formach³⁸. Art. 313 § 3 zd. 1 k.p.k. stosuje się ponownie w razie ewentualnego uzupełnienia lub zmiany zarzutów (art. 314 zd. 2 k.p.k.). Kolejne obowiązkowe pouczenia podejrzanego związane są już z czynnościami zamknięcia śledztwa (art. 321 § 1 k.p.k.) i przesłania aktu oskarżenia do sądu (art. 334 § 3 k.p.k.). Niekiedy do podejrzanego odnosić się będzie także ustawowy nakaz pouczenia ujęty ogólniej i uruchamiany tylko w razie zaistnienia określonego układu procesowego (np. art. 100 § 8 k.p.k. lub art. 120 § 2 zd. 2 k.p.k.). Żaden jednak przepis nie stanowi wprost o nakazie pouczenia podejrzanego o przestępstwo z art. 209 § 1 k.k. o treści art. 209 § 4 k.k.

Skoro ustalone zostało, że przepisy procedury karnej nie przewidują bezwzględnego obowiązku pouczenia podejrzanego o przestępstwo niealimentacji w typie podstawowym o treści art. 209 § 4 k.k., to rozważenia wymaga, czy tego rodzaju pouczenie może być objęte względnym obowiązkiem informacyjnym (art. 16 § 2 k.p.k.). Określenie ram powinności organu procesowego w pouczeniu fakultatywnym nie jest łatwe. Zasadnicza różnica pomiędzy bezwzględnym obowiązkiem informacyjnym z art. 16 § 1 k.p.k., a obowiązkiem względnym z art. 16 § 2 k.p.k. sprowadza się do tego, że ten drugi aktualizuje się – *verba legis* – „w miarę potrzeby”. To zaś zastrzeżenie

³⁸ Ponadto z mocy ustawy sprawca przestępstwa skarbowego przed pierwszym przesłuchaniem w charakterze podejrzanego winien być pouczony przez finansowy organ postępowania przygotowawczego o możliwości zgłoszenia wniosku o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności oraz o przysługujących mu uprawnieniach w razie wyrównania uszczerbku finansowego Skarbu Państwa, jednostki samorządu terytorialnego lub innego uprawnionego podmiotu (art. 142 § 2 k.k.s. oraz art. 114 § 2 k.k.s.).

ustawowe pozwala na stwierdzenie, że nie każdy podejrzany o popełnienie przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. musi zostać pouczone o treści art. 209 § 4 k.k. „Potrzeba” pouczenia nie wynika bowiem z samego faktu, iż danej osobie ogłoszono zarzut popełnienia przestępstwa określonego w art. 209 § 1 k.k. Gdyby bowiem każdy podejrzany o tego rodzaju przestępstwo miał otrzymywać informację o treści art. 209 § 4 k.k., to ustawodawca wprowadziłby stosowny nakaz czyniąc tą powinność informacyjną obowiązkiem wedle reguły art. 16 § 1 k.p.k. W tej sytuacji na „potrzebę” pouczenia mogą wskazać dalsze okoliczności związane z przebiegiem przesłuchania podejrzanego o przestępstwo z art. 209 § 1 k.k. Bez wątplenia zbędnym jest dokonywanie przedmiotowego pouczenia wobec podejrzanego nieprzyznającego się do popełnienia zarzucanego mu przestępstwa. Jeśli bowiem dana osoba w ogóle kwestionuje istnienie po jej stronie obowiązku alimentacyjnego; podejmuje obronę wskazując, iż obowiązek ten wykonywała – chociażby częściowo, ale w taki sposób, iż czynienie jej zarzutu przestępstwa jest niezasadne – albo, że bez własnej winy nie była go w stanie wykonywać, to trudno oczekiwać, iż osoba taka skorzysta z klauzuli art. 209 § 4 k.k. Zatem „potrzeba” pouczenia podejrzanego o przestępstwo niealimentacji o treści art. 209 § 4 k.k. będzie dotyczyć przede wszystkim podejrzanego przyznającego się do popełnienia zarzucanego mu przestępstwa. Jeśli organ przeprowadzający z taką osobą czynności określone w art. 313 § 1 k.p.k. ustali w ich toku, że podejrzany deklaruje wolę naprawienia szkody i ujawnia swoją sytuację majątkową wskazującą, iż jest w stanie w całości uiścić zaległe alimenty w terminie 30 dni, to bez wątplenia zasada lojalności procesowej wymagać będzie od organu dokonania pouczenia o którym mowa³⁹. Wreszcie – w kategoriach powinności „nieodzownej” o której mowa w art. 16 § 2 zd. 2 k.p.k. – należy rozpatrywać nakaz pouczenia o treści art. 209 § 4 k.k., gdy podejrzany wprost wnosi o to pouczenie (gdy ma w tym przedmiocie jakies zręby wiadomości) albo bardziej ogólnie wnosi o przedstawienie mu możliwości korzystnego zakończenia (zminimalizowania konsekwencji) prowadzonej przeciwko niemu sprawy karnej⁴⁰. Dotyczy to zarówno podejrzanego przyznającego się do popełnienia zarzucanego mu przestępstwa, jak i nieprzyznającego się, gdyż okoliczności te pozostają nierelevantne w świetle

³⁹ Inną sprawą jest to, że udzielenie w takiej sytuacji dobrodziejstwa możliwości umorzenia postępowania z uwagi na niepodleganie karze jest daleko dwuznaczne etycznie. Jeśli bowiem zarzut przestępstwa niealimentacji objąć musi co najmniej trzymiesięczny okres zaniechania w wykonywaniu obowiązku alimentacyjnego, a dana osoba jest w stanie w ciągu jednego miesiąca (30 dni) spłacić w całości zaległe świadczenia, a na dodatek przyznaje się do umyślnego przecież przestępstwa, to oznacza to, iż popełniała to przestępstwo w szczególnie zdeterminowany sposób wskazujący na wysoki stopień jej winy, gdyż posiadała (ukrywała) środki na bieżącą realizację świadczeń alimentacyjnych.

⁴⁰ Por. postanowienie SN z dnia 5 października 2000 r., sygn. II KKN 306/00, OSNKW 2001, nr 3–4, poz. 23.

hipotezy zachowania zawartej w art. 209 § 4 k.k. Nawet podejrzany kwestionujący swoje sprawstwo i winę może doprowadzić do umorzenia postępowania stosując się do treści art. 209 § 4 k.k.⁴¹

Odnosząc powyższe to sytuacji procesowej jaka miała miejsce w trakcie analizowanego dochodzenia Prokuratury Rejonowej w Chorzowie stwierdzić trzeba, iż brak było podstaw do pouczenia podejrzanego o treści przepisu art. 209 § 4 k.k. Brak było bezwzględnego obowiązku informacyjnego w tym zakresie w rozumieniu art. 16 § 1 k.p.k. Jednocześnie nie zaistniała także „potrzeba” takiego pouczenia zgodnie z regułą wyznaczoną przez art. 16 § 2 k.p.k. Podejrzany nie przyznał się do popełnienia zarzucanego mu przestępstwa, a co za tym idzie przesłuchujący go nie miał podstaw do przyjęcia, iż podejrzany będzie chciał spłacić zaległość alimentacyjną. Wprawdzie podejrzany nie złożył wyjaśnień i przez to nie przedstawił uzasadnienia swojego stanowiska względem uczynionego mu zarzutu, ale w takiej sytuacji organ prowadzący dochodzenie słusznie założył, iż brak jest potrzeby pouczenia podejrzanego o możliwości wynikającej z art. 209 § 4 k.k.

Zasada informacji prawnej, statuowana w postaci względnej w art. 16 § 2 k.p.k., nie nakłada na organ procesowy obowiązku informowania stron o wszystkich potencjalnych ich obowiązkach, czy przysługujących im uprawnieniach, a wyłącznie o takich prawach i obowiązkach, które związane są z aktualnie dokonywaną czynnością procesową⁴². Dodać do tego trzeba, że postać i przebieg danej czynności determinuje również potrzebę i kształt (zawartość informacyjną) ewentualnego pouczenia. Postępowanie karne ma charakter dynamiczny, gdyż dynamicznie kształtują się poszczególne ogniwa łańcucha tego postępowania, a więc kolejne przeprowadzane w nim czynności procesowe. Nakazu wyrażonego w art. 16 § 2 k.p.k. nie można traktować jak obowiązku jakiegoś generalnego poradnictwa dla uczestników

⁴¹ Zauważyć trzeba także, że z faktu obowiązywania art. 209 § 4 k.k. wynika, iż podejrzany, który spełni założenia art. 209 § 4 k.k. nie podlega karze niezależnie od tego, czy ma świadomość dobrodziejstwa płynącego z art. 209 § 4 k.k., czy też nie ma. Pouczenie podejrzanego o treści art. 209 § 4 k.k. nie jest bowiem warunkiem koniecznym zastosowania tej instytucji. Dodatkowo wskazać trzeba, że organ prowadzący postępowanie obliguje do umorzenia postępowania samo zaistnienie hipotezy art. 209 § 4 k.k., a nie celowość działania sprawcy przestępstwie świadomego tej normy i dążącego do jej zrealizowania. Przyczyny dla jakiej sprawca przestępstwa uregulował całość zaległości alimentacyjnej jest obojętna w świetle art. 209 § 4 k.k. *A maiori ad minus* przepis ten zakazuje także wszczynania postępowania przygotowawczego o przestępstwo z art. 209 § 1 k.k. oraz nakazuje jego umorzenie w fazie *in rem*, gdy okaże się, że całość zaległości alimentacyjnej została spłacona.

⁴² Por. postanowienie SN z dnia 14 grudnia 1979 r., sygn. IV Kz 194/79, OSNKW 1980, nr 1–2, poz. 19; postanowienie SA w Krakowie z dnia 4 grudnia 2002 r., sygn. II Akz 252/02, Lex nr 76269; wyrok SA w Krakowie z dnia 30 listopada 2006 r., sygn. II AKa 195/06, Lex nr 268891; postanowienie SN z dnia 12 sierpnia 2008 r., sygn. V KK 45/08, Lex nr 438427; postanowienie SN z dnia 15 czerwca 2016 r., sygn. V KK 106/16, OSNKW 2016, nr 9, poz. 63.

postępowania⁴³. Przepis art. 16 § 2 k.p.k. nie nakłada zatem na organy procesowe obowiązku czuwania nad szeroko rozumianym interesem stron, a tylko powinność informowania ich o tych uprawnieniach i obowiązkach, które łączą się bezpośrednio z treścią wydawanego orzeczenia, decyzji, czy przeprowadzanej czynności⁴⁴. Pouczenie ma obejmować informację o uprawnieniach, a nie o możliwościach. Ustawa procesowa wprawdzie nie precyzuje bliżej zakresu informacji jakie mają być udzielane uczestnikowi postępowania, jednakże obowiązek informowania nie powinien być rozumiany jako rodzaj porady prawnej⁴⁵. Przedmiotowy obowiązek nie może wkraczać sferę, która wiąże się już z podejmowaniem decyzji co do kierunku działania uczestnika postępowania w sprawie, w tym co do sposobu realizacji obrony. Takie postępowanie nie tylko nie mieściłoby się w powinnościach lojalnego organu, ale byłoby działaniem na rzecz jednej ze stron, a przeciwko innej – zasada lojalności procesowej nie może bowiem ograniczać innych zasad procesowych, czy wpływać na nie⁴⁶. Tak szerokie rozumienie obowiązku informowania nie tylko pozostawałoby w sprzeczności z wynikami wykładni językowej, ale wprost pozostawałoby w kolizji z zasadą obiektywizmu⁴⁷. Organ procesowy nie powinien sugerować jakie czynności procesowe należy podjąć, bądź jakich nie podejmować, w danej sprawie, aby chronić interes prawny danego uczestnika postępowania. Do takiej sytuacji doszłoby w razie pouczenia podejrzanego nieprzyznającego się do przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. o treści art. 209 § 4 k.k.

Informacja o treści art. 209 § 4 k.k. – jak każde inne pouczenie uczestnika postępowania – powinna być udzielona z zachowaniem należytej staranności i rzetelności, w sposób pełny, precyzyjny i zrozumiały⁴⁸. Należy przy tym uwzględnić stopień percepcji odbiorcy pouczenia. Chodzi o taki sposób udzielenia pouczenia, który zapewni podejrzanemu realną możliwość wykorzystania klauzuli bezkarności określonej w art. 209 § 4 k.k.⁴⁹ Obowiązek informacyjny spoczywający na organach procesowych ma ścisły związek z zasadą rzetelnego procesu. Pełna informacja o klauzuli art. 209 § 4 k.k. musi obejmować nie tylko wskazanie terminu, zakresu i sposobu spełnienia przez podejrzanego hipotezy tej normy, a więc warunków przepisanych dla

⁴³ W. Daszkiewicz, *Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne*, tom II, Warszawa 2001, s. 92.

⁴⁴ Por. wyrok SA w Warszawie z dnia 7 czerwca 2013 r., sygn. II AKa 163/13, Lex nr 1342391.

⁴⁵ J. Kosonoga, (w:) R. A. Stefański, S. Zabłocki, J. Skorupka, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, komentarz do art. 16 k.p.k. – wyd. elektroniczne Lex 2017.

⁴⁶ Por. wyrok SA w Krakowie z dnia 3 lutego 2000 r., sygn. II AKa 247/99, KZS 2000, nr 2, poz. 23.

⁴⁷ J. Kosonoga, (w:) R. A. Stefański, S. Zabłocki, J. Skorupka, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, komentarz do art. 16 k.p.k. – wyd. elektroniczne Lex 2017.

⁴⁸ Por. postanowienie SN z dnia 9 grudnia 1977 r., sygn. Z 38/77, OSNKW 1978, nr 1, poz. 14.

⁴⁹ Por. postanowienie SN z dnia 14 grudnia 2017 r., sygn. III Kz 56/17, Lex nr 2427121; postanowienie SN z dnia 7 maja 2019 r., sygn. II KZ 12/19, Lex nr 2694660.

dokonania spłaty zaległości alimentacyjnych, ale także skutku procesowego dokonania tego, a więc korzyści płynącej dla osoby podejrzanego⁵⁰. Organ procesowy nie ma jednak obowiązku każdorazowego upewniania się, czy przekazana informacja została zrozumiana. Jeśli pouczony podejrzany nie zwraca się do prowadzącego czynność z dodatkowymi pytaniami, czy wręcz z prośbą o ponowne pouczenie, to ten nie ma żadnego obowiązku zakładać, że został wadliwie zrozumiany lub też, że adresat pouczenia nie przyswoił sobie jego istotnych treści. Założenie takie byłoby zaś już całkowicie nieuprawnione, gdy podejrzany korzysta z fachowej pomocy adwokata lub radcy prawnego równocześnie obecnego w trakcie pouczenia⁵¹.

Organ procesowy działający w ramach art. 16 § 2 k.p.k. nie może ustalać potrzeby udzielenia informacji w sposób dowolny, ale musi się w tym względzie opierać na kryteriach obiektywnych, to jest przede wszystkim na prawdopodobieństwie nieznamości swych uprawnień przez daną osobę⁵². Wśród dalszy kryteriów można wyróżnić okoliczności natury przedmiotowej, takie jak charakter sprawy, tryb postępowania, stadium procesowe, nowatorski charakter określonych rozwiązań prawnych, których miałoby dotyczyć pouczenie, związek informacji z podejmowaną czynnością oraz czynniki natury podmiotowej do których należą korzystanie z pomocy przedstawiciela procesowego, wykształcenie uczestnika postępowania, jego wiek (zarówno młody, jak i podeszły) oraz stan zdrowia⁵³. Chodzi przy tym o konieczność dokonania obiektywnej oceny, czy w określonej sytuacji procesowej pouczenie uczestnika o danym uprawnieniu (obowiązku) jest niezbędne, czy też jest on świadom swych możliwości (nakazów) procesowych. Wydaje się, iż fakt obowiązywania, treść i znaczenie normy art. 209 § 4 k.k. nie są okolicznościami powszechnie znanymi, co powoduje, że organ procesowy szczególnie starannie winien oceniać potrzebę pouczenia podejrzanego o tym przepisie. Decydujące w tym zakresie powinny być zatem nie przyniosły osoby podejrzanego, lecz stanowisko jakie zajął on wobec zarzucanego mu czynu oraz ujawnione przez organ procesowy okoliczności wskazujące na możliwość spłaty przez podejrzanego całości zaległości alimentacyjnych w terminie wskazanym przez przepis art. 209 § 4 k.k. W każdym razie organ

⁵⁰ Por. wyrok SN z dnia 5 grudnia 2012 r., sygn. III KK 122/12, OSNKW 2013, nr 1, poz. 9.

⁵¹ Por. postanowienie SA w Krakowie z dnia 20 kwietnia 1995 r., sygn. II AKz 170/95, KZS 1995, nr 3–4, poz. 53; postanowienie SN z dnia 14 maja 1997 r., sygn. V KKN 325/96, OSNKW 1997, nr 9–10, poz. 71; postanowienie SA w Katowicach z dnia 2 sierpnia 2006 r., sygn. II AKO 147/06, KZS 2007, nr 1, poz. 75.

⁵² Por. postanowienie SN z dnia 17 marca 1993 r., sygn. II KRN 36/93, OSNKW 1993, nr 5–6, poz. 32 z glosą A. Bułsiewicza, OSP 1994, nr 3, s. 153 i n. Zob. także M. Cieślak, Glosa do postanowienia SN z dnia 14 grudnia 1979 r., sygn. IV Kz 184/79, NP 1981, nr 1, s. 133.

⁵³ J. Kosowski, Zasada informacji prawnej w polskim procesie karnym w świetle art. 16 k.p.k., Warszawa 2011, s. 202. Por. także wyrok SA w Lublinie z dnia 14 września 2010 r., sygn. II AKa 176/09, Lex nr 550490.

procesowy będzie zwolniony z obowiązku dokonania przedmiotowego pouczenia w sytuacji, gdy podejrzany korzysta z pomocy obrońcy.

Udzielenie podejrzanemu informacji o treści art. 209 § 4 k.k. spoczywa na organie procesowym przeprowadzającym przesłuchanie podejrzanego. Z uwagi na fakt, iż postępowanie przygotowawcze o przestępstwo określone w art. 209 § 1 k.k. prowadzone jest co do zasady w formie dochodzenia organem tym najczęściej będzie organ Policji, rzadziej zaś prokurator. Udzielenie pouczenia powinno nastąpić w trakcie pierwszego przesłuchania albo natychmiast po jego zakończeniu. Z uwagi na fakt, iż od zakończenia pierwszego przesłuchania podejrzanego biegnie termin 30 dni na spłatę zaległości alimentacyjnej późniejsze przekazanie podejrzanemu informacji o treści art. 209 § 4 k.k. – w sytuacjach, gdy było to konieczne już na etapie pierwszego przesłuchania podejrzanego – będzie godzić w nakaz rzetelnego prowadzenia postępowania. Każdy bowiem dzień opóźnienia w przekazaniu informacji będzie minimalizował możliwość skorzystania przez podejrzanego z klauzuli art. 209 § 4 k.k. W skrajnych przypadkach może to doprowadzić do rzeczywistego pozbawienia podejrzanego takiej możliwości.

Fakt pouczenia podejrzanego o treści art. 209 § 4 k.k. winien być odnotowany w protokole pierwszego przesłuchania podejrzanego albo ewentualnie w podpisany przez podejrzanego dokumencie złożonym do akt sprawy.

Obowiązek informacyjny ma rangę zasady procesowej, której ignorować nie można⁵⁴. Niezależnie od tego, czy organ procesowy naruszy postać bezwzględną (art. 16 § 1 k.p.k.), czy względną (art. 16 § 2 k.p.k.) przedmiotowej zasady konsekwencje są jednakowe – nie może to wywołać ujemnych skutków procesowych dla osoby której to dotyczy. W przypadku względnego obowiązku informowania – a tylko tego rodzaju obowiązek może dotyczyć pouczenia o treści art. 209 § 4 k.k. – możliwość skutecznego powołania się na gwarancje wynikające z braku pouczenia wymaga ustalenia tego, czy w świetle okoliczności sprawy było ono nieodzowne (art. 16 § 2 zd. 2 k.p.k.). Jest to dalej idąca przesłanka niż sam wymóg udzielania informacji „w miarę potrzeby” (art. 16 § 2 zd. 1 k.p.k.). Skoro pouczenie było nieodzowne, to tym bardziej zachodziła potrzeba jego udzielenia⁵⁵. Uprawdopodobnienie istnienia owej nieodzowności w odniesieniu do konieczności pouczenia o treści art. 209 § 4 k.k. obciążać będzie zawsze podejrzanego chcącego powołać się na art. 16 § 2 k.p.k.

Podstawowym skutkiem naruszenia przez organ procesowy obowiązku informacji wobec uczestnika postępowania jest możliwość przywrócenia

⁵⁴ Por. wyrok SN z dnia 11 kwietnia 2017 r., sygn. III KK 419/16, Lex nr 2281231; postanowienie SN z dnia 28 czerwca 2019 r., sygn. IV Kz 21/19, Lex nr 2686324.

⁵⁵ J. Kosonoga, (w:) R. A. Stefański, S. Zabłocki, J. Skorupka, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, komentarz do art. 16 k.p.k. – wyd. elektroniczne Lex 2017.

terminu zawitego do wykonania danej czynności procesowej⁵⁶. Jednakże termin określony w art. 209 § 4 k.k. nie jest terminem zawitym, gdyż nie jest terminem do wniesienia środka zaskarżenia, ani za zawity nie został uznany przez ustawę (*arg.* z art. 122 § 2 k.p.k.). Termin z art. 209 § 4 k.k. jest zatem innym terminem stanowczym o charakterze terminu prekluzyjnego. Lojalnościowa wykładnia art. 16 § 2 k.p.k. nakazuje zastosować ten przepis także do pouczenia podejrzanego o treści art. 209 § 4 k.k. w sytuacji, gdy organ procesowy zdecydował się dokonać takiego pouczenia stwierdzając, że istnieje po temu „potrzeba”. Prowadzi to do konieczności uznania, że niedochowanie przez podejrzanego terminu określonego w art. 209 § 4 k.k. nie może wywołać dla niego ujemnych skutków procesowych, jeżeli nastąpiło na skutek braku pouczenia, gdy w świetle okoliczności sprawy było ono nieodzowne albo pouczenia mylnego (np. w razie pouczenia podejrzanego, że przedmiotowy termin wynosi więcej jak 30 dni albo jest liczony od momentu późniejszego niż pierwsze przesłuchanie podejrzanego). Na równi z brakiem pouczenia lub mylnym pouczeniem należy traktować przypadki, w których udzielone pouczenie było niepełne (np. gdy podejrzany nie został poinformowany, że dla osiągnięcia skutku z art. 209 § 4 k.k. konieczna jest pełna spłata zaległości alimentacyjnej)⁵⁷. W warunkach art. 16 § 2 k.p.k., gdyby termin z art. 209 § 4 k.k. był terminem zawitym, niezależnie od podejrzanego uchybienie temu terminowi powinno skutkować jego przywróceniem, o ile podejrzany spełniłby pozostałe warunki z art. 126 § 1 k.p.k.⁵⁸ Lojalnościowa wykładnia art. 16 § 2 k.p.k. w opisanej sytuacji powinna polegać na uznaniu za skuteczną czynność uiszczenia całości zaległych alimentów dokonaną po upływie 30 dni od pierwszego przesłuchania podejrzanego. W tej ostatniej sytuacji zakaz wyciągania ujemnych konsekwencji procesowych wynika z faktu, iż uczestnik postępowania działał w zaufaniu do organu prowadzącego czynność procesową, co z kolei nakazywało mu przyjąć, że przekazana informacja była zgodna z rzeczywistym stanem rzeczy i do takiego jej wyobrażenia się zastosował.

⁵⁶ C. Kulesza, (w:) K. Dudka (red.), M. Janicz, J. Matras, H. Paluszkiwicz, B. Skowron, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, komentarz do art. 16 k.p.k. – wyd. elektroniczne Lex 2023; K. Marszał, Informowanie uczestników procesu o ich obowiązkach i uprawnieniach, PPK 1982, nr 7, s. 88–89. Por. także uchwała SN z dnia 19 marca 1970 r., sygn. VI KZP 1/70, OSNKW 1970, nr 4–5, poz. 34; uchwała SN z dnia 15 lipca 1974 r., sygn. Kw.Pr. 2/74, OSNKW 1974, nr 10, poz. 179; postanowienie SN z dnia 31 marca 1987 r., sygn. V KRN 61/87, OSNPG 1987, nr 8, poz. 106; postanowienie SN z dnia 17 czerwca 1993 r., sygn. II KRN 91/93, OSNKW 1993, nr 9–10, poz. 59; postanowienie SA w Rzeszowie z dnia 4 sierpnia 1995 r., sygn. II AKz 109/95, Lex nr 24897; postanowienie SN z dnia 15 kwietnia 2002 r., sygn. III KKN 208/00, Lex nr 53900.

⁵⁷ Por. postanowienie SN z dnia 9 grudnia 1977 r., sygn. Z 38/77, OSNKW 1978, nr 1, poz. 14; postanowienie SN z dnia 3 lutego 2006 r., sygn. II KZ 51/05, OSP 2007, nr 11, poz. 128.

⁵⁸ Por. postanowienie SN z dnia 7 maja 2019 r., sygn. II KZ 12/19, Lex nr 2694660.

Skuteczność procesowa spłaty całości zaległości alimentacyjnych we wskazanym terminie oznacza nakaz umorzenia postępowania przeciwko podejrzanemu. Wskazać a tym miejscu należy, że chodzi o datę dokonania spłaty względem daty pierwszego przesłuchania podejrzanego, a nie datę przedstawienia organowi procesowemu dowodu dokonanej spłaty. Jednocześnie skutek z art. 209 § 4 k.k. nie może nastąpić w razie jedynie częściowej spłaty zaległości alimentacyjnych, choćby taką mylną informację przekazano podejrzanemu w trybie art. 16 § 2 k.p.k. Takie swoiste „nadużycie” przez organ w zakresie stosowania informacji procesowej nie może bowiem prowadzić do nastąpienia skutku procesowego nieprzewidzianego przez ustawę. Zatem błędne pouczenie nie może prowadzić do przyznania podejrzanemu uprawnienia procesowego – gdyż tak należy patrzeć na instytucję z art. 209 § 4 k.k. – nieprzewidzianego przez ustawodawcę.

Wydaje się, że to na podejrzanym winien spoczywać obowiązek uprawdopodobnienia, że niedochowanie warunków art. 209 § 4 k.k. nastąpiło na skutek błędnego pouczenia przez organ procesowy. Zasada lojalności wymaga natomiast od organu obiektywnej oceny podnoszonych przez podejrzanego argumentów na poparcie swojego twierdzenia.

5. Czy weryfikacja zaistnienia hipotezy określonej w art. 209 § 4 k.k. jest obowiązkiem procesowym organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze?

Dostrzegając potrzebę pouczenia podejrzanego o treści art. 209 § 4 k.k., jak też w sytuacji, gdy bez takiego pouczenia podejrzanym zadeklaruje wolę spłaty całości zaległości alimentacyjnych dla uzyskania umorzenia prowadzonego przeciwko niemu postępowania, organ prowadzący postępowanie przygotowawcze winien jest – w oparciu o reguły rzetelności i lojalności procesowej – umożliwić podejrzanemu spełnienie warunku klauzuli niekaralności przed wydaniem decyzji merytorycznej kończącej postępowanie przygotowawcze. Będzie to się najczęściej wiązać z koniecznością przedłużenia okresu prowadzonego postępowania przygotowawczego – zwłaszcza postępowania prowadzonego w formie dochodzenia, którego podstawowy okres to 2 miesiące (art. 325i § 1 zd. 1 k.p.k.).

Przyjąć należy, iż wykazanie faktu spełnienia hipotezy art. 209 § 4 k.k. powinno obciążać w pierwszym kolejności podejrzanego. Organ procesowy – dążąc do zapewnienia sprawnego przebiegu trwającego postępowania przygotowawczego i uzyskania rozstrzygnięcia sprawy karnej w rozsądnym terminie (art. 326 § 2 k.p.k. i art. 2 § 1 pkt 4 k.p.k.) – winien rozważyć w takiej sytuacji zastosowanie instytucji określonej w art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k. i określić podejrzanemu odpowiedni termin na złożenie wniosku dowodo-

wego mającego wykazać dokonanie przez niego spłaty całości zaległości alimentacyjnej. Obowiązki regulacji art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k. oznacza wprowadzenie do polskiej procedury karnej prekluzji dowodowej. Prekluzja w przytaczaniu dowodów zorientowana jest przede wszystkim na przyspieszenie i usprawnienie przebiegu postępowania poprzez wymuszenie aktywności dowodowej stron⁵⁹.

Wyznaczony podejrzanemu termin do złożenia wniosku dowodowego na wykazanie faktu dokonania spłaty zaległości alimentacyjnej powinien być tak określony, aby umożliwić mu realne skorzystanie z klauzuli art. 209 § 4 k.k. Oznacza to, że termin ten powinien być odpowiednio dłuższy niż ustawowe 30 dni od pierwszego przesłuchania podejrzanego. Prawem podejrzanego jest bowiem dokonanie uregulowania należności nawet w ostatnim dniu terminu określonego w art. 209 § 4 k.k., a powinien on mieć jeszcze odpowiedni czas na uzyskanie dowodu dokonanej spłaty, sformułowanie i przedstawienie organowi procesowemu wniosku dowodowego zmierzającego do wykazania tego faktu. Przy uwzględnieniu powyższych wyznaczników wydaje się, iż termin wyznaczony podejrzanemu przez organ procesowy na podstawie art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k. nie powinien być krótszy niż 37 dni od jego pierwszego przesłuchania, w przeciwnym razie może dojść do naruszenia dyrektywy lojalności procesowej, składającej się na zawartość treściową zasady rzetelnego procesu wyrażonej w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP i art. 6 ust. 1 EKPC⁶⁰.

Zastrzeżenia terminu do złożenia wniosku dowodowego dokonuje organ prowadzący postępowanie przygotowawcze (art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k.). Ustawodawca nie określił formy jaką ma przybrać decyzja procesowa w tym przedmiocie. Wydaje się, że skoro oddalenie wniosku dowodowego następuje w formie postanowienia (art. 170 § 3 k.p.k.), to zastrzeżenie warunków złożenia takiego wniosku powinno przybrać formę analogiczną. Postanowienie wydane na podstawie art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k. będzie musiało spełniać warunki ogólne tego rodzaju orzeczenia, a zatem także zawierać uzasadnienie (art. 94 § 1 pkt 5 k.p.k. i art. 98 § 1 k.p.k.). Określenie przez organ procesowy terminu wyznaczonego na złożenie przedmiotowego wniosku dowodowego nie podlega bezpośredniemu zaskarżeniu. Jeżeli jednak w sprawie dojdzie do skierowania aktu oskarżenia, to powinno być przedmiotem późniejszej kontroli procesowej w ramach oceny prawidłowości przeprowadzonego postępowania przygotowawczego. Jak się wydaje ozna-

⁵⁹ K. Sychta, (w:) J. Zagrodnik (red.), M. Burdzik, S. Głogowska, J. Karaźniwicz, M. Klejnowska, N. Majda, I. Palka, K. Żyła, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, komentarz do art. 170 k.p.k. – wyd. elektroniczne Lex 2023.

⁶⁰ Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 roku (Dz. U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 z p. zm.). Akt prawny określany w niniejszym opracowaniu skrótem „EKPC”.

czenie podejrzanemu terminu krótszego jak 30 dni liczone od jego pierwszego przesłuchania i zakończenie w tym czasie postępowania przygotowawczego aktem oskarżenia bez zweryfikowania czy podejrzany dokonał spłaty zaległości alimentacyjnej będzie stanowiło istotny brak postępowania przygotowawczego o którym mowa w art. 344a § 1 k.p.k.

Warunkiem skutecznego zastrzeżenia terminu dla złożenia wniosku dowodowego jest to, aby podejrzany został o tym zawiadomiony (art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k.). Zawiadomienie może zostać umieszczone w protokole czynności przesłuchania podejrzanego w trakcie której organ procesowy zdecyduje się pouczyć podejrzanego o treści art. 209 § 4 k.p.k. albo dokonane na piśmie później. Jako, że zawiadomienie o terminie do złożenia wniosku dowodowego jest integralnie związane z wydaniem przez organ procesowy postanowienia zastrzegającego ten termin, to może być dokonane łącznie z samym faktem notyfikacji podejrzanemu wydania takiego postanowienia (art. 100 § 5 k.p.k.). Obowiązek prawidłowego udokumentowania faktu wydania postanowienia w oparciu o przepis art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k. i zawiadomienia podejrzanego o zakreślonym w nim terminie obciąża prowadzącego postępowanie przygotowawcze.

Wykazując fakt dokonanej spłaty zobowiązania alimentacyjnego podejrzany może złożyć wniosek dowodowy na piśmie albo ustnie do protokołu. Od wniosku takiego, zwłaszcza sporządzonego samodzielnie przez podejrzanego, nie należy oczekiwać szczególnej skrupulatności w zakresie sformułowania tezy dowodowej, gdyż ta jest oczywista w świetle uprzednio wydanego postanowienia przez organ procesowy. Podejrzany dla wykazania spełnienia warunku z art. 209 § 4 k.k. może wnosić o przeprowadzenie każdego prawnie dopuszczalnego dowodu – zapewne najczęstszym będzie dowód z treści dokumentu (zaświadczenia o dokonanej spłacie), ale wyobrażalnym jest także dowód z zeznań świadka (np. pokrzywdzonego albo jego przedstawiciela ustawowego) oraz z uzupełniających wyjaśnień samego podejrzanego (które winny być następnie sprawdzone przez organ procesowy).

Dopuszczenie dowodu mającego wykazać spłatę zaległości alimentacyjnej nie wymaga podjęcia przez organ dochodzeniowo–śledczy jakiegokolwiek decyzji procesowej (*arg. z a contrario* art. 170 § 1 k.p.k.). Samo przystąpienie do przeprowadzenia zawnioskowanego przez podejrzanego dowodu (np. włączenie dokumentu potwierdzającego spłatę do akt sprawy albo przystąpienie do przesłuchania świadka mającego potwierdzić tą okoliczność) jest równoznaczne z pozytywnym rozpatrzeniem wniosku dowodowego, wobec czego nie ma potrzeby wydawania formalnej decyzji w tym przedmiocie.

Oddalenie wniosku podejrzanego o przeprowadzenie dowodu na okoliczność wypełnienia przez niego hipotezy art. 209 § 4 k.k. – jak w przypadku każdego innego wniosku dowodowego – następuje w formie postanowienia (art. 170 § 3 k.p.k.). Postanowienie takie musi zawierać uzasadnienie (art.

94 § 1 pkt 5 k.p.k. i art. 98 § 1 k.p.k.)⁶¹. Zarówno w literaturze procesu karnego, jak i w orzecznictwie zwraca się uwagę na konieczność zachowania wysokiego standardu uzasadnienia postanowienia oddalającego wniosek dowodowy⁶². Oddalenie wniosku dowodowego mającego wykazać fakt całkowitej spłaty zobowiązania alimentacyjnego może nastąpić w oparciu o przesłanki określone w art. 170 § 1 pkt 1, 3 i 4 k.p.k. Nie wydaje się, aby możliwym było oddalenie takiego wniosku na podstawie art. 170 § 1 pkt 2 i 5 k.p.k. Oddalenie wniosku dowodowego jako „spóźnionego” – a więc na podstawie art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k. – jest możliwe tylko wtedy, gdy wniosek taki nie podlega oddaleniu na podstawie innych przesłanek⁶³.

Z praktycznego punktu widzenia istotnym jest rozważenie następstw jakie niesie ewentualność spóźnionego złożenia przez podejrzanego wniosku dowodowego mającego wykazać fakt dokonania całkowitej spłaty zobowiązania alimentacyjnego. Działanie prekluzji dowodowej zawartej w mechanizmie przepisu art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k. zostało ograniczone normą art. 170 § 1a k.p.k. Zgodnie z tym przepisem nie można oddalić spóźnionego wniosku dowodowego jeżeli okoliczność, która ma być udowodniona ma istotne znaczenie dla ustalenia, czy został popełniony czyn zabroniony, czy stanowi on przestępstwo i jakie, czy czyn zabroniony został popełniony w warunkach o których mowa w art. 64 k.k. i art. 65 k.k. lub czy zachodzą warunki do orzeczenia pobytu w zakładzie psychiatrycznym na podstawie art. 93g k.k. Żadna z okoliczności przewidzianych w art. 170 § 1a k.p.k. nie odnosi się jednak do wniosku dowodowego zmierzającego do wykazania faktu, iż zaistniały czyn, prawidłowo zakwalifikowany jako przestępstwo z art. 209 § 1 k.k., nie może jednak spotkać się z karą. Spóźniony wniosek dowodowy podejrzanego złożony na wykazanie faktu zaistnienia hipotezy z art. 209 § 4 k.k. w każdej sytuacji będzie musiał zostać oddalony na podstawie art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k. To zaś doprowadzi do zaistnienia stanu w którym ustalona w postępowaniu prawda formalna, w odniesieniu do okoliczności istotnej z punktu widzenia materialnego prawa karnego, będzie różniła się z dostępnym dla organu procesowego obrazem prawy materialnej. W tej sytuacji podlegający oddaleniu ze przyczyny formalnej wniosek dowodowy podejrzanego winien być jednocześnie impulsem do dopuszczenia dowodu z urzędu

⁶¹ Por. wyrok SN z dnia 9 lutego 2006 r., sygn. III KK 1/05₁, OSNwSK 2006, Nr 1, poz. 313.

⁶² Por. wyrok SN z dnia 27 lipca 1977 r., sygn. V KR 84/77, OSNKW 1978, nr 1, poz. 11; wyrok SA w Krakowie z dnia 28 lutego 1991 r., sygn. II AKr 11/91, KZS 1991, nr 3, poz. 17; wyrok SA w Krakowie z dnia 29 maja 1991 r., sygn. II AKr 48/91, KZS 1991, nr 6–8, poz. 20; wyrok SN z dnia 9 lutego 2006 r., sygn. III KK 1/05₁, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 313; wyrok SA w Rzeszowie z dnia 21 lutego 2013 r., sygn. II AKa 7/13, Lex nr 1643174; wyrok SA we Wrocławiu z dnia 24 kwietnia 2013 r., sygn. II AKa 106/13, Lex nr 1313466.

⁶³ K. Sychta, (w:) J. Zagrodnik (red.), M. Burdzik, S. Głogowska, J. Karaźniwicz, M. Klejnowska, N. Majda, I. Pałka, K. Żyła, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, komentarz do art. 170 k.p.k. – wyd. elektroniczne Lex 2023.

przez prowadzące postępowanie przygotowawcze. Odstąpienia od fundamentalnego założenia rzetelnego procesu karnego, jakim jest nakaz dążenia do ustaleń zgodnych z rzeczywistym stanem rzeczy, nie można bowiem uzasadniać tylko szybkością postępowania⁶⁴. Z szeregu zasad procesowych, w tym m.in. zasady obiektywizmu (art. 4 k.p.k.) oraz zasady legalizmu (art. 10 § 1 k.p.k.), wynika wreszcie, że organ procesowy jest zobowiązany przeprowadzić dowód na okoliczność określoną w art. 209 § 4 k.k. z urzędu, jeżeli tylko powziął wiedzę o jej zaistnieniu.

Wykazanie faktu spłaty całości zaległości alimentacyjnej w terminie określonym w art. 209 § 4 k.k. możliwe jest także po zakończeniu postępowania przygotowawczego skierowaniem aktu oskarżenia. Postanowienie oddalające wniosek dowodowy nie uzyskuje cechy prawomocności materialnej co powoduje, że możliwym i dopuszczalnym jest złożenie takiego wniosku nawet przy niezmienionym stanie faktycznym i prawnym sprawy⁶⁵. Oskarżony może zatem wnosić o przeprowadzenie w toku przewodu sądowego dowodu na okoliczność określoną w art. 209 § 4 k.k. nawet, gdy wniosek dowodowy w tym zakresie został oddalony w postępowaniu przygotowawczym. Ewentualne oddalenie wniosku dowodowego oskarżonego, co dokonywane jest niezaskarżalnym postanowieniem (art. 459 § 2 *in fine* k.p.k. w zw. z art. 170 § 3 k.p.k.), może być jednak podniesione jako zarzut przyszłej apelacji od wyroku (art. 447 § 3 k.p.k.)⁶⁶. Przeprowadzenie takiego dowodu jest także zawsze możliwe z urzędu (art. 167 k.p.k. i art. 366 § 1 k.p.k.). W razie wykazania hipotezy określonej w art. 209 § 4 k.k. postępowanie karne zawisłe przed sądem będzie podlegać umorzeniu – w zależności od stanu zaawansowania – postanowieniem albo wyrokiem (art. 339 § 3 pkt 1 k.p.k. oraz art. 411 § 1 zd. 1 k.p.k.).

Istotny problem o doniosłym znaczeniu praktycznym dotyczy kwestii weryfikacji faktu spełnienia przez podejrzanego warunków art. 209 § 4 k.k. w sytuacji, gdy on sam nie dostarcza organowi prowadzącemu postępowanie przygotowawcze dowodu spłaty całości zaległości alimentacyjnej, a jednocześnie nie składa wyraźnego oświadczenia, iż tego nie zrobił. Chodzi

⁶⁴ Nakaz przeprowadzenia w takiej sytuacji przedmiotowego dowodu z urzędu aktualizuje się także, gdy niedochowanie przez podejrzanego terminu zakreślonego w trybie art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k. nastąpiło z przyczyn niezależnych od niego, gdyż przepisy procedury karnej nie przyznają podejrzanemu możliwości wnioskowania o „przywrócenie terminu” do złożenia przedmiotowego wniosku.

⁶⁵ Por. postanowienie SN z dnia 28 kwietnia 2011 r., sygn. V KK 316/10, Lex nr 817564.

⁶⁶ Z uwagi na treść art. 427 § 3a k.p.k. problematycznym może być podniesienie w apelacji przez oskarżonego, skazanego w pierwszej instancji za popełnienie przestępstwa z art. 209 § 1 k.k., zarzutu nieprzeprowadzania z urzędu dowodu na niedopuszczalność prowadzenia przeciwko niemu postępowania karnego z uwagi na zaistnienie przesłanki niepodlegania karze wobec spełnienia warunków oznaczonych w art. 209 § 4 k.k. w sytuacji, gdy sam oskarżony o przeprowadzenie takiego dowodu nie wnosił.

zatem o sytuację bierności procesowej podejrzanego w tym zakresie, która sprowadza się do pytania, czy organ dochodzeniowo–śledczy jest zobowiązany do poszukiwania z urzędu dowodu na spełnienie przez podejrzanego hipotezy art. 209 § 4 k.k., a jeżeli tak, to jak daleko ma sięgać inicjatywna procesowa w tym zakresie? Albo inaczej: czy zasada legalizmu nakazuje prowadzącemu postępowanie przygotowawcze przed wydaniem decyzji kończącej śledztwo lub dochodzenia ustalenie i dowiedzenie, czy podejrzanemu spłacił w całości zaległość alimentacyjną, czy też nie (gdy on sam nie przejawia żadnej inicjatywy w tym zakresie)? Wszak od tego zależy rodzaj decyzji merytorycznej kończącej postępowanie przygotowawcze: akt oskarżenia (wniosek o warunkowe umorzenie postępowania) albo postanowienie umarzające prowadzone dochodzenie, czy też śledztwo. Może okazać się bowiem, że nawet pomimo zastrzeżenia podejrzanemu terminu do złożenia stosownego wniosku dowodowego (art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k.), termin ten upłynie, zaś podejrzanemu w żaden sposób nie zajmie w tym zakresie stanowiska procesowego. Najpewniej taka ewentualność będzie dotyczyć sytuacji w których, z różnych względów, podejrzanemu nie uda się spłacić w całości zaległości alimentacyjnej w terminie określonym w art. 209 § 4 k.k. W przeciwnym bowiem razie będzie on miał jak najlepszy interes w tym, aby niezwłocznie przedłożyć prowadzącemu postępowanie przygotowawcze dowód spłaty. Czy zatem z faktu bierności podejrzanego prowadzący postępowanie może wyprowadzić wniosek, że podejrzanemu jednak spłaty nie dokonał? Taka ewentualność stanowi właśnie zasadniczy problem do rozstrzygnięcia.

Z treści art. 74 § 1 k.p.k. w zw. z art. 71 § 3 k.p.k. wynika wprost, że podejrzanemu nie ma obowiązku dowodzenia swej niewinności, ani obowiązku dostarczania dowodów na swoją niekorzyść (*nemo se ipsum accusare tenetur*). Reguła ta wynika wprost z zasady domniemania niewinności (art. 42 ust. 3 Konstytucji RP oraz art. 5 § 1 k.p.k.). Z braku po stronie oskarżonego (podejrzanego) obowiązku dowodzenia swojej niewinności, jak i zakazu jego przymuszania do dostarczania dowodów przeciwko sobie, można wyprowadzić wniosek, że nie jest on także zobowiązany do dostarczania dowodów działających na jego korzyść. Dotyczy to także takich dowodów, które wprawdzie nie pozwalają na uwolnienie się od winy, ale mogą zminimalizować, czy też zupełnie wyłączyć faktyczne skutki odpowiedzialności karnej. Tego rodzaju dowodem jest dowód na spełnienie warunku określonego w art. 209 § 4 k.k. Prawem podejrzanego jest zatem zachowanie bierności procesowej i niewnioskowanie o przeprowadzenie dowodu na okoliczność spłaty całości zaległości alimentacyjnej nawet, gdy podejrzanemu tego dokonał. Takie zaniechanie jawi się oczywiście jako nieracjonalne, ale jest możliwe i dopuszczalne.

Czy zatem organ dochodzeniowo–śledczy ma obowiązek poszukiwać z urzędu dowodów na zaistnienie przesłanek zastosowania art. 209 § 4 k.k. przy jednoczesnej bierności podejrzanego? Ewentualność zaistnienia takiej

sytuacji może zrodzić istotne komplikacje procesowe. Okres trwania postępowanie przygotowawcze będzie musiał zostać przedłużony. Najprościej w takiej sytuacji będzie wezwać podejrzanego i przesłuchać na przedmiotową okoliczność. Co jednak, gdy odmówi składania wyjaśnień lub odpowiedzi na pytanie w tym zakresie? Czy zarządzić przeszukanie jego mieszkania w poszukiwaniu dowodu spłaty? Czy zabezpieczać w tym mieszkaniu komputery i poddawać je badaniu przez biegłych w poszukiwaniu odpowiedzi na to pytanie? A co, jeśli podejrzany nie stawia się na wezwanie? Zatrzymać i doprowadzić na przesłuchanie? A jeśli nie ma z nim kontaktu, wyjechał i nie poinformował o nowym miejscu pobytu? Wszczytać poszukiwania? Występować z wnioskiem o tymczasowy areszt i rozsyłać list gończy? To zawsze będzie się wiązało z koniecznością zawieszenia postępowania i być może długotrwałymi, nawet wieloletnimi, poszukiwaniami, a co za tym idzie niemożliwością ukończenia postępowania przygotowawczego. Można też poszukać dowodu spłaty „od drugiej strony”: wezwać i przesłuchać pokrzywdzonego lub jego przedstawiciela ustawowego. W niektórych sytuacjach i to może być niemożliwe (dana osoba także może opuścić znane miejsce pobytu albo umrzeć).

Nie wydaje się, aby w opisanych sytuacjach dopuszczalnym było zastosowanie zasady z art. 5 § 2 k.p.k. (*in dubio pro reo*) poprzez rozstrzygnięcie na korzyść podejrzanego wątpliwości co do faktu spłaty przez niego zaległości alimentacyjnej, a w konsekwencji podjęcie decyzji o umorzeniu postępowania przygotowawczego prowadzonego przeciwko niemu. Z milczenia podejrzanego – rozumianego szeroko jako realizacja prawa do bierności w prowadzonym przeciwko podejrzanemu postępowaniu – można bowiem w określonych sytuacjach wyprowadzić negatywne konsekwencje. Dla przykładu osoba zatrzymana, która konsekwentnie odmawia podania swoich personaliów może zostać podejrzanym, a w dalszej konsekwencji nawet tymczasowo aresztowanym – przy czym to właśnie działania mające na celu ukrycie własnej tożsamości mogą okazać się jedyną przesłanką szczególną zastosowania tego środka zapobiegawczego (wprost wynika to z treści art. 258 § 1 pkt 1 k.p.k.). Podobnie powinno podejść się do sytuacji, gdy uprzedzony i poinformowany o treści art. 209 § 4 k.k. oraz zobowiązany w trybie art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k. podejrzany nie składa w rozsądnie wyznaczonym terminie wniosku dowodowego mającego wprowadzić do procesu dowód wykazujący spełnienie przez niego przesłanek zastosowania klauzuli art. 209 § 4 k.k. Z „milczenia” podejrzanego w opisanej sytuacji dopuszczalnym winno być wyciągnięcie wniosku, iż nie dokonał on spłaty całości zaległości alimentacyjnej w terminie 30 dni od pierwszego przesłuchania. Jeśli zaś wszystkie konieczne czynności postępowania przygotowawczego zostały przeprowadzone, to postępowanie to winno być zakończone stosowną decyzją procesową, tj. aktem oskarżenia (lub inną decyzją równoważną o charakterze skargi zasadniczej).

Jednocześnie przyjąć za konieczne należy działanie z urzędu organów postępowania przygotowawczego dla wykazania faktu spełnienia przez podejrzanego warunku art. 209 § 4 k.k., gdy zostanie uprawdopodobnione, że do takiej spłaty doszło, zaś podejrzany bez swojej winy nie podjął działań zmierzających do przedstawienia prowadzącemu śledztwo lub dochodzenie dowodu zaistnienia tego faktu. Wymagają tego zasady rzetelności prowadzenia postępowania oraz uczciwej gry procesowej. Może być bowiem tak, że na skutek nagłej choroby lub pozbawienia wolności podejrzany nie będzie w stanie podjąć działań w sprawie we własnym interesie. Może być wreszcie i tak, że spłaty dokona imieniem podejrzanego inna osoba (np. osoba dla niego bliska), a on sam nie będzie w stanie dostarczyć dowodu na to do postępowania przygotowawczego. Organ mając wiedzę o takiej okoliczności winien to zweryfikować. Wreszcie może być i tak, że dowód spłaty wprost do organu dostarczy osoba inna niż podejrzany, np. sam pokrzywdzony. W takiej sytuacji organ dochodzeniowo-śledczy winien z urzędu wprowadzić taki dowód w poczet materiału dowodowego sprawy i ocenić jej całokształt przed podjęciem decyzji kończącej postępowanie przygotowawcze.

6. Podsumowanie

Wprowadzenie przez ustawodawcę dobrodziejstwa klauzuli zawartej w art. 209 § 4 k.k. powinno zostać zharmonizowane ze stosowną regułą karno-proceduralną nakładającą na podejrzanego ciężar udowodnienia faktu dokonania spłaty całości zaległości alimentacyjnej w terminie 30 dni od pierwszego przesłuchania. Regulacja taka mogłaby być sprzężona także z nakazem wykorzystania w takiej sytuacji przez organ dochodzeniowo-śledczy mechanizmu art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k. Przede wszystkim jednak przepis proceduralny powinien stanowić wprost, iż bezskuteczny upływ terminu wyznaczonego dla przedstawienia dowodu spłaty należności alimentacyjnej nie tamuje dalszego biegu postępowania. Zwalniałoby to organ procesowy od konieczności weryfikacji z urzędu faktu dokonania przedmiotowej spłaty, gdy sam podejrzany w tym zakresie pozostaje pasywny, a tym samym umożliwiłoby to sprawne zakończenie postępowania przygotowawczego. Przy takiej regulacji „dowód bezkarności” nie byłby objęty prekluzją i podejrzany (teraz już oskarżony) mógłby go przedstawić przed sądem orzekającym w sprawie, co w razie skuteczności doprowadziłoby do umorzenia postępowania prowadzonego przeciwko niemu. Wprowadzenie takiej regulacji nie godziłoby w fundamenty polskiego procesu karnego gwarantujące podejrzanemu (oskarżonemu) – z wszystkimi tego następstwami właściwymi dla procesu karnego nowożytnego państwa praworządnego – rolę strony biernej akcji toczącego się procesu karnego. Analogiczne rozwiązanie powinno dotyczyć klauzuli określonej w art. 209 § 5 k.k.

Bibliografia

Komentarze

1. Dudka K. (red.), Janicz M., Matras J., Paluszkiewicz H., Skowron B., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, komentarz do art. 16 k.p.k. – wyd. elektroniczne Lex 2023.
2. Stefański R. A., Zabłocki S., Skorupka J., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, komentarz do art. 16 k.p.k. – wyd. elektroniczne Lex 2017.
3. Steinborn S., Grajewski J., Rogoziński P., Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów – komentarz do art.16 k.p.k., Wydanie Lex 2016.
4. Zagrodnik J. (red.), Burdzik M., Głogowska S., Karaźniewicz J., Klejnowska M., Majda N., Palka I., Żyła K., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, komentarz do art. 170 k.p.k. – wyd. elektroniczne Lex 2023.

Monografie

1. Daszkiewicz W., Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne, tom II, Warszawa 2001.
2. Kalinowski S., Polski proces karny w zarysie, Warszawa 1979.
3. Kosowski J., Zasada informacji prawnej w polskim procesie karnym w świetle art. 16 k.p.k., Warszawa 2011.
4. Lipczyńska M., Polski proces karny. Część I. Zagadnienia ogólne, Warszawa – Wrocław 1971.
5. Marszał K., Proces karny, Katowice 2003.
6. Murzynowski A., Istota i zasady procesu karnego (*La nature et les principes du procès pénal*), Warszawa 1976.
7. Waltoś S., Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2016.

Artykuły

1. Brzeźniak M., Prawo do informacji jako przejaw zasady uczciwej gry procesowej, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji podejrzanego (oskarżonego), (w:) L. Bogunia (red.), Nowa kodyfikacja prawa karnego, t. 15, Wrocław 2004.
2. Gostyński Z., Obowiązek informowania uczestników postępowania o ich uprawnieniach i obowiązkach jako przejaw zasady uczciwego (rzetelnego) procesu, (w:) J. Czapska (red.), Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności: księga ku czci profesora Stanisława Waltośa, Warszawa 2000.
3. Jankowski M., Obowiązek udzielenia informacji prawnej w procesie karnym, NP 1983, nr 10.

4. Marszał K., Informowanie uczestników procesu o ich obowiązkach i uprawnieniach, PPK 1982, nr 7.

Inne

1. Uzasadnienie projektu „Ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów” – Druk Sejmu RP VIII kadencji nr 1193.
2. Dokument Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej z czerwca 2015 roku pt. „Informacja o realizacji ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów w 2014 roku”.
3. M. Cieślak, Glosa do postanowienia SN z dnia 14 grudnia 1979 r., sygn. IV Kz 184/79, NP 1981, nr 1.

Instruction of a suspect of a crime specified in an article 209 paragraph 1 of a Penal Code about content of an article 209 paragraph 4 of a Penal Code as an obligation of investigative authorities – case study

Abstract

The presented study concerns the issues of instruction of a suspect of a crime specified in an article 209 paragraph 1 of a Penal Code about content of an article 209 paragraph 4 of a Penal Code and verification occurrence of conditions of discontinuance penal proceedings specified in article 209 paragraph 4 of a Penal Code as obligations of investigative authorities. The reason for preparing the presented study was a specific criminal proceeding whose analysis is a presented case study.

Key words

Maintenance, alimony, maintenance obligation, neglect of alimony, article 209 of the Penal Code, release from punishment, discontinuance of the penal proceedings, suspect, instruction of a suspect, suspect duties, preparatory proceedings.